

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut
Semiootika osakond

Rasmus Rebane
FAATILISE OSADUSE JA FAATILISE FUNKTSIOONI MÕISTETE
KUJUNEMINE
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Silvi Salupere

Tartu
2023

Sisukord

Sisukord.....	2
Sissejuhatus	3
1. Malinowski faatiline osadus.....	6
1.1 Durkheimi osadus.....	6
1.2 Mahaffy vestlusteooria.....	8
1.3 Trotteri tervitusvestlus	10
1.4 Dewey refleksioon	12
1.5 Gardineri seos.....	15
2. Jakobsoni faatiline funktsioon.....	17
2.1 Puuduv lüli	19
2.2 Rääkivad linnud	20
2.3 Metakommunikatsioon.....	23
2.4 “Hüva”?.....	27
2.5 Kontuurid!	29
Kokkuvõte	32
Kirjandus	38
Summary	45

Sissejuhatus

Siinkirjutaja pöördus “faatilisuse” uurimise poole 2014. aastal, mil Elin Sütiste peetud eriseminar Roman Jakobsoni semiootikast veenis, et selle pealtnäha lihtsakoelise ja võib-olla isegi mõttetu mõiste teoreetilised tagamaad on märksa huvitavamad kui nad esmapilgul tunduvad. Oma rolli mängis muidugi ka tõik, et “*phatic*” on niivõrd hiline ja unikaalne terminoloogiline leiutus, et selle kasutusi on viimase saja aasta jooksul avaldatud kirjandusest üsna kerge üles leida. Kui keskenduda ühe mõiste ajaloole ja üritada kirjutada nõ *mõistelugu*, siis tuleb kasuks kui see mõiste ise on selgelt eristuv *märk*. Teisalt ajendas seda ettevõtmist ka see, et “faatilisus” on eksplitsiitselt ja implitsiitselt *semiootikute* mõiste. Ogdeni ja Richardsi teos on kahtlemata üks meie valdkonna klassika, mis muu hulgas aitas ka Charles Peirce’i populaarsuse kasvule kaasa. Pärast Jakobsoni on raske leida semiootikut, kes ei oleks faatilise funktsiooni mõistest teadlik, kui nad isegi ei kasuta seda aktiivselt oma kirjutistes: Thomas Sebeok, Umberto Eco, Algirdas Greimas jne (põhjalik nimekiri täidaks terveid lehekülgi) on kõik leidnud sellele mõistele mingisuguse kasutusviisi. Teisalt võib öelda, et faatilisus on *immanentselt* semiootiline: isegi kui seda mõistet kasutab keegi, kes ei ole kuulnudki semiootikast, või (mis on viimasel aastakümnel võimalik) ei tea midagi isegi Malinowskist või Jakobsonist, või ei tegele üldse otseselt suhtlemisega (faatilisus on ajapikku tunginud igasugustesse uurimisvaldkondadesse), käib sellega alati kaasas mingisugune algeline või algav (*inchoate*) arusaam tähendusest või tähtsusest. “Faatika” on korruga osa semiootikast ja ebamäärane alternatiiv semiootikale – *semiootika neile, kes ei tea, mis on semiootika*.

Just seetõttu on ehk soositav ja soovitatav, et keegi semiootik tegeleks selle kummalise mõistega. Kunagi ammu esmakursuslasena lahkus siinkirjutaja ühest Anti Randviiru loengust mõttega, et üks avastamata maa, n-ö valge laik kaardil, on *tähendusetuse* semiootika. Kui semiootikud üleüldiselt töötavad selle nimel, et avastada selle või tolle nähtuse tähendus või tähenduse genereerimise (*meaning-making*) mehhanismid, jääb järele see, mis on *mitte-tähendus*. Selles mõttes on “faatika” kui selline justkui *anti-semiootika*. Võib isegi öelda, et see on sotsiosemiootika haru, mis keskendub tähendusetusele (*meaninglessness*) ja kõigele muule, mis võtab osa kommunikatsiooniprotsessist, mis ei ole tähendus või informatsioon.

1923. aastal avaldasid inglise filosoof Charles K. Ogdeni ja filoloog Ivor A. Richards teose pealkirjaga *The Meaning of Meaning*, mis vaatlleb *tähenduse* mõiste kasutusviise erinevates akadeemilistes valdkondades (filosoofia, esteetika, tajupsühholoogia, loogika, jne). Teose lisandite hulgas nägi aga muuseas esmakordselt ilma valgust ka Poola päritolu antropoloogi Bronisław K. Malinowski essee “Tähenduse probleem primitiivsetes keeltes” (eesti keeles: Malinowski 2020[1923]). Malinowski essee uudseks ja püsivaks panuseks sotsiaal- ja humanitaarteadustesse sai just selles essees esinev terminoloogiline leiutis, *faatiline osadus* (*phatic communion*):

Vabal, sihitul sotsiaalsel lävimisel kasutatava keele juhtum nõuab eraldi vaatlust. Kui hulk inimesi istub külas lõkke ümber, olles kõik päevased toimetamised lõpetanud, või kui nad lobisevad, puhates tööst, või kui nad räägivad lihtsa käsitsitöö kõrval suusoojaks jutte, mis pole nende tegevusega sugugi seotud – siis on selge, et meil on tegu teistsuguse keelekasutuse moodusega, teist tüüpi kõnefunktsiooniga. [...] Ei saa olla kahtlust, et meil on siin tegu uut tüüpi keelekasutusega – mul on kiusatus nimetada seda *faatiliseks* [*osaduseks*], mida käivitab terminoloogilise leidlikkuse deemon – sedalaadi kõnega, milles ühtsussidemed luuakse pelgalt sõnu vahetades. (Malinowski 2020[1923]: 309; 311)

Järgneva uurimistöö eesmärgiks on süveneda esiteks Malinowski faatilise osaduse mõiste loomisega kõige ilmsemalt seotud mõjutustesse ja seejärel samamoodi selle mõiste kõige tuntuma edasiarendaja, keeleteadlase ja semiootiku Roman Jakobsoni, *faatilise funktsiooni* (2012[1960]) mõiste vahetutesse mõjutajatesse. Nende kahe peatükiga näitan, et Jakobson ei võtnud Malinowskilt üle peaaegu mitte midagi peale uudissõna “faatiline” ja üsna ähmase seose *ritualiseeritud vormelitega*. Sellest hoolimata on Jakobsoni tõlgendus faatilisusest kui sellisest osutunud eluvõimelisemaks ning keele- ja märgiteadustes peaaegu täielikult asendanud Malinowski algupärase mõiste.

Seda vastuolu Malinowski ja Jakobsoni mõistete vahel on varasemalt käsitlenud Saksa lingvist ja *Journal of Pragmatics* asutaja Hartmut Haberland (1984, 1996). Tema kirjutised üritavad osutada tähelepanu sellele, et Malinowski kontseptsiooni sisu on kohati väga raskesti mõistetav ja et seda Jakobsoni tõlgendusega sunniviisiliselt ühendades eiratakse sageli “osaduse” (*communion*) ja “suhtlemise” (*communication*) erinevust – ka hiljutises eestikeelses tõlkes sai faatilisest osadusest kuidagimoodi “faatiline suhtlus”. Haberland rõhutab õigesti, et Malinowski kasutas tõenäoliselt Émile Durkheimi religioonisotsioloogiast laenatud sõna “osadus” *teadlikult* selleks, et eristada kirjeldatavat suhtlussituatsiooni “suhtlemisest”, millel on ideede-ülekande konnotatsioon.

Kaasaegsete hulgast on seda sama vastuolu üritanud käsitleda Ameerika antropoloog Charles Zuckermann (2016, 2020), kes eristab malinowskilikku *osaduse-faatilisust* ja

jakobsonlikku *kontakti-faatilisust*. Zuckerman eelistab oma konkreetse empiirilise materjali iseärasuste tõttu (kui osalised võistlusmängus karjatavad või häälitsevad, et teisi mängijaid ehmatada ja eksitada) Jakobsoni *tähelepanule* orienteeritud lähenemist ja soovib Malinowski pikaldase-proosalise määratluse hoopis kõrvale heita, sest see on tõepoolest arhailise inglise keele ja peatselt pärast avaldamist käibe kaotanud teaduslikele paradigmadele (nt instinktide ja tundmuste teooriatele, vt Rebane 2020a) toetumise tõttu üsna raskesti mõistetav ja seetõttu ehk isegi täiesti kasutuskõlbmatu.

Nende kahe uurija tähelepanekutega piirdubki senine n-ö metateoreetiline või mõttelooline käsitlus faatilisest osadusest ja faatilisest funktsioonist ning peadib suures pildis vaid tõdemusega, et need kaks mõistet on tõepoolest üksteisest märkimisväärselt erinevad. Käesoleva uurimustöö eesmärk ei ole mitte pelgalt osutada sellele erinevusele, vaid tuua välja mõlema autori ja mõiste konkreetsed eellased ja mõjutajad ning vaadelda nende mõistete kujunemise lugusid omavahel pinnapealselt seotud, kuid põhimõtteliselt iseseisvate momentidena inimsuhtlust puudutavate teooriate ajaloos.

1. Malinowski faatiline osadus

Bronisław Malinowski kuulus mõiste, *faatiline osadus*, andis konkreetsele nähtusele – niisama suhtlemisele – väga huvitava ja kõlava nime. Tema põhiargument on, et niisama *tühja jutu* ajamine ei ole “suhtlemine” ehk informatsiooni edastamine, vaid selline tegevus, milles kasutatakse küll keelt *justkui* suhtlemiseks, aga mille tegelik eesmärk on *seltskonna nautimine* ja meeldivalt aja veetmine. See mõte ise ei ole iseenesest muidugi kaugeltki mitte uus ega iseäralik. Nimelt kirjutas ka Émile Durkheim, kelle antropoloogilise lähenemisega Malinowski polemiseeris juba enne ise välitöödele minemist, et “kultus, mis on peasjalikult sihitud teistele eesmärkidele, on inimese jaoks ka mingis mõttes vabaajategevus [*recreation*]” (Durkheim 1915[1912]: 381).

Väga üldiselt võib öelda, et faatilise osaduse mõiste sündis kahest vastuolust. Esimeseks on osaduse sekulaarne aspekt (käia kirikus selleks, et näha teisi nägusid). Teiseks on suhtlemise sotsiaalne aspekt. Esimese taga on Malinowski vastumeelsus Durkheimi religioonisotsioloogia suhtes ja teise taga mitme olulise autori kriitika harjumuspärasele arusaamale suhtlemisest, milles domineerib ülekande-metafoor, suhtlemine kui informatsiooni, ideede või instruksioonide edastamine.

Kui esimene on suhteliselt läbipaistev – Malinowski arvustus Durkheimi teosele “Usuelu algvormid” (1915[1912]) ilmus kõigest aasta pärast selle teose esmailumist – ja on juba teiste poolt tuvastatud allikana, mis võis mõjutada faatilist osadust (vt Zuckerman 2016: 295), siis kolme ülejäänud põhiallika ülesleidmine oli suuresti aja ja õnneliku juhuse küsimus. Sellest johtuvalt on käesolev peatükk pühendatud ennekõike nende allikate tutvustamisele.

1.1 Durkheimi osadus

“Väga sageli on riitus mitte midagi enam kui müüt, mis on pandud tegevusse; kristlik armulaud [*communion*; “osadus”] on lahutamatu viimase õhtusöömaaja müüdist, millest see tuletab kogu oma tähenduse” (Durkheim 1915[1912]: 82). Ometi laiendab Durkheim ise osaduse mõistet ja lahutab selle kristlikust müüdist:

Olgu tegu eneseteadliku isiksusega, nagu Zeus või Jahve, või siis pelgalt abstraktsete jõududega nagu totemismis, usub usklik siiski mõlemal juhul, et peab püsima teatud teguviiside juures, mille

on talle peale surunud selle püha printsiibi loomus, millega ta suhestub. Samamoodi tekitab ühiskond meis pideva sõltuvusetunde. (samas, 206)

Osadus, seega, on lühidalt tunne, et inimene on *osa* millestki “endast suuremast”. Sama hingetõmbega sekulariseerib Durkheim osaduse mõiste: “Ka ühiskond annab meile nüüd sellise igavese sõltuvuse tunde” (samas). Malinowski ja Durkheimi lahkavamate sisuks on ühiste tundmuste loomine ja religioosete ideede algatamine. Durkheimi tekstis on üleminek suhtlemiselt osadusele sõltuv tundmuste ühinemisest:

Omaette olles on individuaalsed teadvused üksteisele suletud; nad saavad suhelda ainult läbi märkide, mis väljendavad nende sisemisi seisundeid. Kui nende vahel toimuvast suhtlemisest peaks saama tõeline osadus, see tähendab, kõikide eraldiseisvate tundmuste kokkusulamine üheks ühiseks tundmuseks, peavad ka neid väljendavad märgid ise kokku sulama üheks ühtseks ja eriliseks tundmuseks. Selle ilmnemine ongi see, mis teavitab indiviide, et nad on harmoonias ja teeb neid teadlikuks nende moraalsest ühtsusest. Samu hüüdeid kuuldavale tuues, samu sõnu hääldades, või samu žeste sooritades mingi objekti suhtes saavad ja tunnevad nad ennast ühenduses. (Durkheim 1915: 230)

Ja antropoloogi vastuväide: “Minu arvates oleks isegi ebatõenäoline öelda, et selliste sõnade eesmärk on luua ühist meeleolu, kuna tavaliselt see säärastest käibefraasidest puudub” (Malinowski 2020: 309). Malinowski arvab nii, jättes oma arvamuse täielikult põhjendamata. Durkheimi seletus seevastu on lihtne: inimesed kogunevad perioodiliselt kokku ja astuvad üksteisega lähematesse suhetesse, et seeläbi “tugevdada neid tundmusi, mis omaette olles peagi nõrgenevad” (Durkheim 1915: 210). See on ka kristliku armulaua funktsioon: “paljudes ühiskondades usutakse, et koos võetud eine loob tehniliku sugulusühenduse” ja “toiduosadus võib toota sama mõju, mis ühine päritolu” (samas, 317).

Oma arvustuses kritiseerib Malinowski peaaugulikul religioosete ideede põlvnemist rahvakogunemistest, justkui ühiskond oleks transsendentaalne kollektiivne subjekt. Niisiis küsib ta retooriliselt: “lõpuks, kas ühiskond rahvamassina ei ole midagi muud kui õhkkond, milles üksikisikud loovad religiooside ideid?” (Malinowski 1913: 529). Sellest kriitikast võrsus ilmselgelt ka faatiline osadus: viisaka ühiskondliku läbikäimise meeldiv õhkkond, milles ei saa olla juttu ideede edastamisest, rääkimata religioosete ideede loomisest.

Selline on faatilise osaduse tekkeloo esimene pool, mõiste põhiline ajend – argument Durkheimi ühiskonnateooria vastu. Sellest, et argumenti tuum ei ole kaugeltki oma tähtsust minetanud, annab tunnistust 2018. aasta sügisel kooseluseadusega seotud poliitiline meeleavaldus Tartu Raekoja platsil. Kanal 2 “Reporter” saate intervjuueerija küsib noormehelt, kelle peas lehvib vikerkaarevärvides lipuke:

“Mis teid siis täna siia tõi?”

– “Aa, ma ei tea.”

“See on küll väga kena vastus, aga uhke lipp on teil peas ja millegi pärast te siin ometi olete.”

– (Noormees vaatab demonstratiivselt ringi.) “Kuskohas?”

“No te ei jäta eriti adekvaatset meeleavaldaja muljet muideks...”

– “Ma ei avalda meelt.”

“A mida te siin teete siis?”

– “Ma niisama hängin sõpradega.”

1.2 Mahaffy vestlusteooria

“Läänemaailmas on kokku lepitud, et inimesed peavad sagedasti kohtuma, et rääkimine pole üksnes sobilik, vaid lausa üldine viisakus näeb ette, et öeldakse midagi, isegi kui midagi õieti öelda ei ole” (Malinowski 2020: 312). Malinowski annab siin viite – “Käesoleva töö I peatükk, lk 11”. Avame “Tähenduse tähenduse” esimese peatüki:

“Iga tsiviliseeritud inimene,” jätkab lahkunud professor Mahaffy, kelle raamatule “Vestlus kunsti põhimõtted” [*The Principles of the Art of Conversation*] võlgneme me selle ettepaneku, “tunneb või peaks tundma seda kohustust; see on universaalne saavutus, mida kõik peavad harjutama”; neid, kes selles läbi kukuvad, karistab ühiskond sallimatuse või hoolimatusega. (Ogden & Richards 1948[1923]: 8)

Selle Iiri filoloogi John Mahaffy enda raamatust võib leida ühe varaseima momendi, mida võib nimetada faatilise osaduse põhiargumendiks ja mis on leitav erinevas sõnastuses ka kahest ülejäänud taasavastatud allikast:

Nüüd jõuame laiemale üldteadmuse tingimusteni. See võtab paljude arvates iseenesest kokku kõik hea vestluse tingimused, ent on niivõrd poolik tõde, et on praktiliselt eksitav. Suur eksimus juurdub hinnangus, mis eeldab, et vestluse peamine eesmärk pole mitte heameelt teha, vaid *juhendada*. Ma võiksin ette näidata sada Iiri talupoega, kes on meeldivamad kui paljud kõrgelt-informeeritud inglased, ometi on need talupojad paljudel juhtudel lugemis- ja kirjaoskamatud. (Mahaffy 1887: 26–27; *minu rõhuk* – R. R.)

Erinevalt Malinowski kuulsast mõistest, mis on kokkuvõttes peajasjalikult peidetud poleemika Durkheimi suunas, kujutab Mahaffy käsitus endast süstemaatilist vestlusteooriat, mis põhineb Immanuel Kanti kategooriatel. Võib-olla suurima möödalaskmisena tuleb välja tuua, et Malinowski faatilise osaduse puhul on väga ebamäärased vestluse n-õ “objektiivsed tingimused”. Mahaffy teoses on need tuvastatavad neljas kantiaanlikus dimensioonis: kvantiteet (kas vestleme ühe, mõne või paljude inimestega); kvaliteet (kas vestleme võrdsete,

ülemate või alamatega); erinevused vanuses (vanemad, nooremad, samaealised) ja soos (meeste või naistega); ja lähedusastmed (perekonnaliikmed, sõbrad või tuttavad).

Võrreldes Mahaffy vestlusteooriaga on jahmatav, kui paljudes punktides nad puudutavad samu küsimusi, aga täiesti vastandlikelt positsioonidelt. Näiteks vestluse teema võib olla Mahaffy järgi nii tõsine kui tühine. See on siililegi selge, aga mitte Malinowskile, kes – ülalkäsitletud põhjustel – välistab juba eos selle, et igapäevavestlus võiks käsitleda tõsiseid teemasid ja olla uute ideede loomise keskkond. Nii võib ainult Malinowskile toetudes jääda väärmulje, et võõra inimesega ei olegi millestki muust rääkida kui ilmast. Võrdluseks:

On iseenesest halb alustada truismidega ilma kohta – vabandata sissejuhatus; on palju halvem ja häbiväärsem nendega ka lõpetada, ja paljud inimesed tõepoolest ei jõuagi kaugemale. Ja siiski ei tule see eksimus pelgalt mõistuse tühjusest. Täpselt need samad inimesed, noored või vanad, võivad sattuda olukord, kus peaaegu igaüks neist võib olla huvitav – paljud isegi kõneosavad. (Mahaffy 1887: 95)

Mahaffy vestlusõpik kulmineerubki tähelepanekuga, et vestluse eesmärk ei ole mitte ainult olla meeldiv – ka ainult ilmast rääkimine võib iseenesest olla meeldiv – vaid *meelitada välja* teise inimese tõelised huvid, asjad, millest ainult see inimene võib suure õhinaga terve loengu maha pidada. Tema lõppjärelus väärrib rõhutatult kordamist: “kui sa pead seltskonda igavaks, siis süüdistada iseennast” (Mahaffy 1887: 145).

Asjaloo iroonia seisneb selles, et ainus allikas, mida Malinowski *tsiteeris* (vääromistusega, aga siiski), räägib talle endale igal sammul vastu. Ja mitte ainult teoreetilisel tasandil: “hea vestluse alustingimus on saavutada võrdsus, kas või hetkeline, kasvõi fiktiivne, aga iga hinna eest võrdsus seltskonna liikmete vahel” ja “inimene kes muudkui kehtestab oma üleolekut või tunnistab oma alaväärsust, ei ole kunagi meeldiv” (Mahaffy 1887: 121).

Põhjus, miks Malinowski ei ole 1960ndatest saadik enam aktuaalselt kasutatav teoreetiline mõtleja ja tema terminoloogiline leiutus leiab isegi aimeteaduslikemates töödes, mis räägivad faatilisest kommunikatsioonist, ennemini möödaminnes mainimist kui süvitsi käsitlemist – tüüpiliselt Roman Jakobsoni (2012[1960]: 1738) faatilise funktsiooni kõrval – seisneb just selle reegli vastu eksimises. Saatuslikuks sai talle oma välitöö-päevikusse kantud märkus: “Ma tegin üks või kaks jämedat nalja ja üks kuradi [pärismaalane] tegi hukkamõistva märkuse, misjärel ma needsin neid ja olin väga ärritatud” (Malinowski 1989: 272). Pikas perspektiivis maksis just see üks läbikukkunud vestlus talle tõesti kätte ühiskonna sallimatuse ja hoolimatusega.

1.3 Trotteri tervitusvestlus

Kui Mahaffy puhul võivad kokkupuutepunktid olla pelgalt sattumuslikud ja võiks nuriseda lohaka viitamise üle, siis Trotteri puhul on mõju vaieldamatu ja niivõrd tähelepanuväärne, et Malinowski lausa *peitis* seda allikat. Nimelt, lõigule instinktides, mis “johtuvad ja sõltuvad fundamentaalsest kalduvusest, mis muudab ainuüksi juba teiste [inimeste] kohalolu inimesele hädavajalikuks” (Malinowski 2020: 310), lisas Malinowski joonealuse märkuse:

Hoidun sihilikult väljendist “karjainstinkt”, sest usun, et kõnealust kalduvust ei saa pidada rangelt võttes instinktiks. Pealegi on mõistet “karjainstinkt” viimasel ajal sotsioloogilistes uurimustes [nagu Trotteri teos] valesi kasutatud, kuigi need uurimused on kujunenud piisavalt populaarseks, et viia antud teemat käsitlevad seisukohad laiemale lugejaskonnani. (samas)

Ilma asjakohase viiteta võib lugeja jäämaga küsima, kas mainitud allikaks on Ameerika sotsioloog Franklin H. Giddings või saksa sotsioloog Georg Simmel või hoopis keegi muu? Ilmneb, et puuduv viide osutub hoopis inglise ajukirurgi Wilfred Trotteri teoseks “Karjainstinktid sõja ja rahu ajal” (1921[1916]), millest esitsa leiame jällegi faatilise osaduse põhiargumendi:

Vestluse funktsiooniks, võib eeldada, peetakse harilikult ideede ja informatsiooni vahetamist. Kahtlemata on vestlus omandanud sellise funktsiooni, aga tavalise vestluse objektiivne uurimine näitab, et ideede tegelik edasitoimetamine võtab sellest väga väikese osa. Reeglina näib vahetus seisnevat ideedes, mis on tingimata juba mõlemale kõnelejale ühised, ja mõlemad teavad seda. Protsess ise ei ole sellegipoolest vähemrahuldav, vaid, vastupidi, näib olevat rahuldav just selle tõttu. Konventsionaalsete vestluselustuste ja vastuste vahetus on ilmselgelt kaugelki mitte tüütu või tähendusetu vestlejate jaoks. Nad saavad, siiski, sellest mitte midagi muud kui üksteisele kinnitust vastastikusest sümpaatiast ja klassikuuluvusest. (Trotter 1921: 118–119)

Järgnevad juba konkreetsed kokkupuutepunktid faatilise osaduse kõige huvitavamate omadustega. Vaatleme neist kolme: (1) ebamugavustunne võõras seltskonnas; (2) rõhk jaatamisel ja soostumisel; ja (3) vastupanu uutele ideedele. Esimene on vahest tsiteerituim osa Malinowski tekstist: “Võõras, kes ei oska keelt rääkida, on kõigi metslaste silmis loomulik vaenlane” ja tervitused “on vajalikud selleks, et saada üle [sellest] kummalisest ja ebamugavast pingest, mida inimesed tunnevad, kui nad üksteisega vaikuses kokku satuvad” (Malinowski 2020: 310). Trotteri järgi tekitab sellist tunnet üksindus iseenesest – inimene kui seltskondlik loom “tunneb analüüsimatut esmast mugavustunnet oma kaaslaste tegelikus kohalolus, ja sarnast ebamugavustunnet nende eemalviibimisel” (Trotter 1921: 31). See mugavus sõltub vastastikusest äratundmisest, mis Trotteri järgi on ka keele kõige primitiivsem algvorm:

[Inimese] suhted oma kaaslastega sõltuvad sellest, et nad tunnevad teda ära karja liikmetena. Liigi edukuse jaoks on oluline, et isendid saaksid suuremas seltskonnas vabalt ringi liikuda, samas kui võõraid välistatakse. Mehhanismid, mis kindlustavad sellise isikliku äratundmise on seega ühiskondliku harjumuse iseloomulik tunnus. [...] Nägemise järgi ära tundmisel võib olla vaid piiratud väärtus, ja näib tõenäoline, et kõnest sai väga varakult omaksvõetud meedium. Tõenäoliselt oli vajadus eristada sõpra vaenlasest üks tingimus, mis soodustas artikuleeritud kõne arenemist. (Trotter 1921: 118)

Põhirõhk tuleb siin asetada sellele mõttele, et inimloom peab oma sõbraks inimest, kes räägib temaga sama keelt ja “vaenlaseks” või “võõraks” seda inimest, kes räägib tema jaoks arusaamatut keelt. Faatilise kontseptsiooni arengus 20. sajandi jooksul on märkimisväärne, et just seda aspekti rõhutati sekundaarkirjanduses 1930ndatel ja 1940ndatel, st IIMS eelõhtul, ajal ja vahetult pärast, mil oma/võõra eristamine oli terav küsimus. Hiljem on see – iseenesest üsna oluline – aspekt faatilise osaduse kontseptsiooni juures langenud tagaplaanile. Nüüd meie 21. sajandi algul võiks just see aspekt, mingis laiemas semiootilises mõttes, saada teravaks küsimuseks poliitiliste ideoloogiate vallas, sest meie praeguses teravdatud geopoliitilises olukorras on taaskord saanud oluliseks – automaatselt kõneleja maailmavaatelisele meelsusele osutavaks – näiteks see, kuidas mõnda geopoliitilist konflikti nimetatakse: kas “sõjaks” või “operatsiooniks”.

Teiseks, rõhku jaatamisel ja soostumisel võiks lugeda kui veel üht põhjust, miks ühiskondlik läbikäimine ei ole uute ideede tootmise keskkond – *räägi, mida tahad, ma ainult noogutan ja ütlen “ja-jah” kuniks saabub minu kord rääkida*. Trotteril on sellele punktile ehitatud terve teooria: inimene on tundlik oma kaaslaste arvamuste suhtes, sest “uskumine asjadesse, mida kari kinnitab ja sanktsioneerib, on inimloomuse normaalne mehhanism” (Trotter 1921: 39). Veel enam, inimene on võimeline eitama karja arvamusele vastukäivaid tõsiasi ja täiesti vääraid arvamusi ratsionaliseerima niivõrd tõhusalt, et “nendega on võimatu argumendi abil võidelda” (samas, 39) – ennetades mitmekümne aastaga Leon Festingeri kognitiivse dissonantsi teooriat. Sel teemal on saanud stamplauseks “*You Cannot Reason People Out of Something They Were Not Reasoned Into*”.

Kolmandaks, “normaalset” inimest (kelle normaalsuse jätab Trotter oma eugeenika-meelsel ajastul statistikute määrata) iseloomustab “piiratud väljavaade” ja “suhteline sallimatus uute mõtete vastu” (Trotter 1921: 55). “See sallimatus põhjustab vaimset paindumatust ja intellektuaalset huvitust, mida ta niivõrd mahuka ajuga looma kohta demonstreerib märkimisväärsel määral” (Trotter 1921: 113). Nii ennetab Trotter nt Pierre Bourdieu kuulsat väidet, et inimene kogub noorena informatsiooni, et vanana seda vältida (vt Bourdieu 1990[1980]: 60–61). Trotteri teoorias on kõik need aspektid omavahel lähedalt seotud ja

kulmineeruvad katkendis nõ “tervitusvestlusest”, mis pole mitte ainult “faatilise osaduse” sünonüüm, vaid ka mõiste põhilise sisu sünnikoht:

Tervitusvestlused on loomuldas eriliselt rikkad puhtalt tseremoniaalsete märkuste vahetamise poolest, mis põhinevad teemadel nagu ilm, sisaldades tingimata absoluutset teadmiste ühisosa. On siiski võimalik, et pikk vestlus koosneb täielikult sarnastest elementidest ja ei sisalda mingit jälge uute ideede edastamisest; selline vestlus on tõenäoliselt see, mis üldkokkuvõttes rahuldab “normaalset” inimest ja paneb ta ennast mugavamalt tundma kui originaalsus või hiilgavus, või mõni muu võõras ja seetõttu halva kuulsusega ilming. Vestlus üksteisele tundmatute isikute vahel kaldub samuti – kui ta on rahuldav – olema rikas äratundmise rituaalide poolest. Kui kuulata pealt või võtta osa neist viimistletud pööretest, pakkudes üksteisele ettevaatlikult kordamööda identiteedimärke, oma vaateid ilma, värske õhu ja põua, valitsuse ja kusahappe kohta, jälgides pingsalt esimest vihjet urisemisest, mis näitab, et kuulud valesse karja ja pead tagasi tõmbuma, on võimatu mitte mõelda sarnastele manöövritele koerte puhul ja olla tänulik, et Loodus on varustanud meid vähem otsese, kuigi võib-olla tüütuma koodiga. (Trotter 1921: 119–120)

1.4 Dewey refleksioon

Kui esimene allikas on “Tähenduse tähenduse” enda kaudu tuvastatav ja teine “vihjamisi” juhuslikult ülesleitav, siis kolmanda üle on juba pikalt vaieldud. Nimelt kirjutas Teise maailmasõja ajal Texase ülikoolis Austinis magistrirühma, kriitilise analüüsi Malinowskist, keegi R. Fox (1944), kes väitis, et Durkheim oli Malinowski jaoks pigem *straw man* ja tegelikult toimus hoopis tema ja John Dewey vahel mitme teose vältel ideedevahetus. Foxi näidete hulka ei kuulu aga faatiline osadus, mida võime taas kord ära tunda juba liigagi tuttavas kriitilises noodis:

Harjumuspärane väide, et “keel on mõtte väljendus” edastab ainult pooltõde, mis tõenäoliselt peadib positiivse veaga. Keel tõesti väljendab mõtet, aga mitte põhiliselt ja, vähemalt esialgu, mitte teadlikult. Keele põhiline motiiv on mõjutada (iha, emotsiooni ja mõtte väljendamisega) teiste tegevust; selle teisene kasutusviis on nendega lähematesse ühiskondlikesse suhetesse astuda; keele kasutamine mõtte ja teadmiste edastamise vahendina on kolmandane, ja suhteliselt hiline moodustis. (Dewey 1910: 178–179)

Meenutagem, et sõnad faatilises osaduses “pole ei intellektuaalse mõtiskluse tulemus ega ärgita ka kuulajat tingimata järele mõtlema” (Malinowski 2020: 311). Reflektiivne mõte, kirjutab Dewey, “otsib tahtlikult uskumuse alust või tuge ja uurib selle uskumuse toetuse adekvaatsust” (Dewey 1910: 1–2). Igapäevavestlus, nagu me juba Trotteri kaudu teame, seda ei tee: karja arvamusi kinnitatakse ja nendega soostutakse ilma neid läbi mõtlemata. Lehekülg enne faatilist osadust kinnitab Malinowski Dewey arvamust, et keele kasutamine selliseks mõttetegevuseks on hilisem areng:

Me peame mõistma, et keel ei olnud algupäraselt primitiivsete, mitte-tsiviliseeritud rahvaste hulgas kunagi pelgalt reflekteeritud mõtte peegel. See viis, kuidas ma keelt praegu kasutan, kirjutades neid sõnu, viis, kuidas raamatu, papiüruse või tahutud graveeringu autor keelt peab kasutama, on väga ebatõenäoline ja

tuletuslik keelefunktsioon. Selles saab keelest tükk kokkusurutud refleksiooni, tõsiasi või mõtte salvestus. Oma primitiivses kasutuses toimib keel kooskõlastatud inimtegevuse ühendusena, tükina inimese käitumisest. See on tegutsemisviis ja mitte refleksiooni tööriist. (Malinowski 2020: 312)

Tulemus on iseenesest huvitav: oma tekstis eitab Malinowski klassikalisi keelefunktsioone, mis said Karl Bühleri *organon*-mudeli kaudu Jakobsoni keelefunktsioonide aluseks. Dewey skeemis, millega Malinowski siin nõustub, on kõik kolm osa esimesest funktsioonist: mõjutada teisi inimesi. Keele teine, ühiskondlik funktsioon, võib järeldada, *ei ürita* teisi inimesi mõjutada – seetõttu ei tekita faatiline osadus ka ühiseid tundmusi, ei ole seotud praktilise tegevusega ega ürita väljendada mõtet – vaid neid ühise keelekasutuse kaudu endale lähendada (saada tuttavaks). Ainult Dewey keelefunktsioonide süsteemi taustal on Malinowski käsitlus loogiline ja väldib iseendaga vasturääkivusi.

Need vasturääkivused on lühidalt järgnevad:

- “Minu arvates oleks isegi ebatäpne öelda, et selliste sõnade eesmärk on luua ühist meeleolu” (2020: 309); aga samas “Iga lausung on tegu, mis täidab otsest eesmärki siduda kuulaja kõnelejaga ühe või teise sotsiaalsete tundmuste kütke abil” (2020: 311)
- “Igasuguse lausungi tähendust ei saa seostada kõneleja või kuulaja käitumisega, nende tegevuse eesmärgiga” (2020: 309); ja nad ei kõnele “mitte et antud juhul inimesi tegevuses ühendada” (samam); aga samas “me võime seda pidada tegevuse mooduseks” (2020: 311) ja “Kogu situatsioon seisneb selles, mis toimub lingvistiliselt. Iga lausung on tegu, mis täidab otsest eesmärki siduda kuulaja kõnelejaga” (samam).
- vesteldakse “kindlasti mitte et väljendada mingisugust mõtet” (2020: 309) ja “keel ei funktsioneer siin mõtete edastamise vahendina” (2020: 311), aga samas ei saa öelda, et “otstarbetud eelistuste või vastumeelsuste väljendused, kirjeldused asjassepuutumatutest sündmustest” (2020: 310) ei edasta *mitte mingit* mõtet.

Dewey süsteem paljastab, et tahtliku mõju puudumine on see nurgakivi, millele need Malinowski peened eristused on ehitatud, millel tipnedes nad pöörlevad, aga lähem arutlus peab kahjuks ootama selle klassikalise pütaagorlik-platoonilise triaadi (tunne, tegevus, mõte; emotsioon, konatsioon, kognitsioon; esteetika, eetika, loogika; ilus, hea ja tark, jne) iseseisvat analüüsi.

Dewey'lt leiame veel kaks olulist aspekti, mis aitavad faatilise osaduse keerulisemaid probleeme lahendada. Esiteks, ühiskondliku läbikäimise vabadus ja sihitus ja teiseks faatilises osaduses kasutatavate sõnade tähendusetus.

Esiteks võib väita, et vaba ja sihitu ühiskondlik läbikäimine on nagu *mäng*. Ennetades Johan Huizinga mänguteooriat selle põhijoontes mitme aastakümnega, kirjutab Dewey mängu ja töö eristuse kohta, et mäng on eesmärk iseeneses ja töö on kindel väline eesmärk (Dewey 1910: 164). Õigemini, täpsustab ta samas, seisneb erinevus selles, et mängu puhul on “huvi tegevuse vastu nii, nagu see voolab hetkest hetke”, ja töö puhul on huvi tegevuse vastu tingitud sellest, et “see kaldub haripunkti või väljundi poole ning seega omab ühtsust, mis seob järjestikused staadiumid omavahel kokku” (samas).

Nii ka faatilises osaduses: “otstarbetud eelistuste või vastumeelsuste väljendused, kirjeldused asjassepuutumatest sündmustest” (2020: 310) ei ole omavahel ühendatud. Kõige tüüpilisem kaebus vestluste kohta, mida võib nimetada faatiliseks osaduseks, on just selle järjestikulisuse (*consecutiveness*) puudumine: *ta räägib ja räägib mitte kuhugi jõudmata*. Seega ei üllata, et “mõtte” kõige vabam määratlus Deweyl on kõik, mis pähe tuleb: “Iga jõudekujutus, tähtsusetu meenusus või vilksatav mulje” ja “unelmad, õhulosside ehitamine, see argise ja seosetu materjali vaba vool, mis valgub läbi meie mõistuse lõdvestumise ajal on, selles juhuslikus tähenduses, mõtlemine” (Dewey 1910: 2). Eesmärgipäratust, mõjutamise motiivi puudumist, illustreerib ka hilisem tähelepanek vastupidisest: kui keegi teeb meiega niisama juttu selleks, et lõpuks paluda teenet, on rangelt võttes tegu “pseudofaatilise” osadusega (Haverkate 1988).

Ja lõpuks tähendusetus, mis on faatilise osaduse vahest kõige krüptilisem osa: “Kas sõnu kasutatakse faatilises suhtluses eeskätt selleks, et edasi anda tähendust, mis on sõnadel sümboolselt olemas?” (2020: 311). Lihtsa seletuse võib leida “Tähenduse tähendusest” endast, aga ainult juhul, kui eeldada, et faatiline osadus koosneb ainult tervitustest: ütlustes nagu “Tere hommikust” ja “head aega” referentsiaalne funktsioon libastub, s.t need keelemärgid ei ole sümbolid, piisab, et nad on kohased” (Ogden & Richards 1948: 234). Siin peaksime üle võtma ka nende autorite sümboli-määratluse, mis ei ole sugugi kerge ülesanne ja igal juhul ei kata kogu välja – aruanded ebaolulistest juhtumustest jne ei eelda, et referentsiaalne funktsioon libastub; vastupidi, nt ilmast rääkimine on mõttetu, sest ilm on kõigile samal ajal kohal ja kättesaadav referentsiaalne domeen – *ma ju näen, et on pilvine, sa raiskad oma sõnu*. Dewey pakub hoopis paeluvama seletuse.

Mänglev suhtumine keelekasutusse, kirjutab Dewey, on vaba, sest kõneleja ei tunne vajadust jääda referentsiaalse funktsiooni juurde ja “ta ei hooli, kas asi päriselt tähendab, (nagu me ütleme) mida ta arvab, et see tähendab” (1910: 162). Ennetades Charles Osgoodi semantilise saturatsiooni eksperimente (korda ühte sõna, kuni see muutub tähendusetuks, vt League 1977), kajastab Dewey, kuidas “sõnadest, mis algupäraselt seisid mõne idee eest, saavad korduv kasutuses pelgad žetoonid”:

[...] neist saavad füüsilised asjad, mida saab kindlate reeglite järgi manipuleerida, või asjad, millele reageerida kindlate operatsioonidega ilma teadlikkuseeta nende tähendusest. Stout (kes nimetas selliseid mõisteid “asendusmärkideks”) täheldab, et “algebra ja aritmeetika märke kasutatakse suuresti pelgalt asendusmärkidena [...] Sellist tüüpi märke on võimalik kasutada mil iganes asjade loomusest, mida sümboliseeritakse, saab tuletada kindlaid fikseeritud operatsioonireegleid, mida rakendada märkide manipuleerimisel ilma edasise viiteta nende tähendusele. Sõna on tööriist, mille abil mõelda tähendusest, mida see väljendab; asendusmärk on vahend mitte mõelda tähendusest, mida see sümboliseerib.” (Dewey 1910: 177–178)

Sugugi mitte üllatavalt kuuluvad asendusmärkide klassi ka “hüüdlauseid, sõnakõlksud ja tuttavad väited” (samas, 177), mille puhul Dewey kriitika objektiks on tõsiasi, et ilma kogemusliku kontekstita võivad õpilased õppida selgeks kindlad sõnad ja väljendid, ilma et nad mõistaksid, millest nad räägivad või mida need väljendid tähendavad. Lõppkokkuvõttes ei edasta sõnad faatilises osaduses tähendust mitmel omavahel seotud põhjusel. Tervitustel mõnikord ei ole selget tähendust (nt “Hi!”) või on see kaugenenud algsest tähendusest piisavalt, et me ei mõtle sellest (öeldes “Tere” ei seosta me seda alati pikema vormeliga, “Soovin tervisi!”).

1.5 Gardineri seos

Viimaks võib mainida Malinowski sõprust egiptoloogiga Alan Gardineriga. Juba Paapuas vahetas Malinowski Gardineriga kirju keeleteooria teemal, millest Gardiner avaldas väikese osa ajakirjas *Man*, pealkirjaga “Mõned mõtted keele teemal” (vt Goldsmith 1988). Sarnaselt Malinowski kuulsale esseele, kiruvad nad seal koos peaasjalikult filoloogide suhtumist keelde, justkui “keel ei oleks mitte midagi enam kui mingi mõtte väline koopia” (Gardiner 1919: 3). Täpselt samamoodi võtab Malinowski oma sisukorras kokku faatilise osaduse katkendi: “Keelt tuleb oma primitiivses funktsioonis käsitleda tegutsemisviisi, mitte mõtte vastumärgina” (Malinowski 1948[1923]: 296).

Ühelt poolt näitab see, et Malinowski mõtles faatilise osaduse keeleteoreetiliste aspektide suunas juba välitöö ajal. Teisalt, mis on ajalooliselt olulisem seik, näis ta edastavat üsna konkreetse tähenduse oma kirjasõbrale, kes hiljem kasutas tema kuulsat mõistet põgusalt oma teoses “Keele ja kõne teooria” (Gardiner 1932). Kinnitades eelnevat arutelu teatud väljendite muutumisest n-ö “asendusmärkideks”, kirjutas Gardiner lõigu “stereotüüpilistest vormelitest”, mis andis peaaegu kogu selle mõiste ülejäänud ajaloole konkreetse värvingu, sest just siit, mitte Malinowskilt endalt, võttis selle mõiste üle Roman Jakobson:

Igapäevaelus kerkivad alata olukorrad, mis on niivõrd sarnased, et me ei kõhkle neist rääkimast kui “samast olukorrast”. Igal keelel on omad fikseeritud viisid, kuidas tulla toime kindlate korduvate olukordadega. Vabanduse palumisele vastab inglane *Pray don't mention it!* või *Don't mention it* või vähem rafineeritud *Granted!* Sarnastes tingimustes ütleb prantslane *Je vous en prie!* ja sakslane *Ich bitte!* või *Bitte!* või *Bitte sehr!* Lõppkokkuvõttes tähendavad kõik need vormelid sama asja, ja neid moodustavate sõnade kirjeldamine eraldiseisvate või järjestikuliste viidetena, mis kumulatiivselt töötavad kindla tulemuse suunas, on ilmselgelt kohatu. Sama vastab tõele lugematute iseärasuste kohta, nagu see väsitav *I mean*, või õnnelikult peaaegu väljasurnud *Don't yer know?* millega häbelikud või keigarlikud noored kalduvad oma vestlust rasvama. Ühiskondlikus läbikäimises on vormelid sagedased. Nii näiteks õhtusöögil:

'Have you been to the theatre lately?'

'We were at “Bitter Sweet” a few nights ago.'

'Rather good, isn't it?'

'Perfectly topping!'

Need laused kindlasti tähendavad midagi, aga kõrvaltvaataja vaatepunktist järgnevad küsimus ja vastus üksteisele nagu automaadi mehaanilised ütlused. Sellel, mida öeldakse, on väga vähe tähtsust. Teemad on tavakohased ja nende väljendamine on ainult kontakti saavutamise viisiks. (Gardiner 1932: 45–46)

Kui Malinowski ise jättis faatilise osaduse pikemalt näitlikustamata, siis Gardiner maalis võrdlemisi värvika pildi, mis Jakobsoni tõlgenduse kaudu mõjutab meie arusaama faatikast tänapäevani. Eelnev ülevaade üritas tutvustada lugejale olulisimaid allikaid, mis aitavad paremini mõista Malinowski faatilist osadust, mis kokkuvõttes sai alguse kriitikast Durkheimi ühiskonnateooria suunas, võttis omal moel kokku mitme kaasaegse autori kriitika suhtlemise kui ülekandemehhanismi pihta ja kulmineerus kirjasõbra lihtsustatud kajastusega, mis edastas mõiste teistele keeleteadlastele.

2. Jakobsoni faatiline funktsioon

Faatilist osadust ja faatilist funktsiooni ühendavad ainult terminoloogiline neologism – “faatiline” – ja see, et mõlemad on seotud sellise kõnega, mis ei ole mõeldud informatsiooni edastamiseks, nagu näiteks tervitused ja nõ “*small talk*”, aga see on ka enam-vähem kogu nende ühisosa. Peale sõna “faatiline” esineb mõlema mõiste määratluses märksõna *vormel*: “faatiline funktsioon tuleb ilmsiks näiteks rituaalsete vormelite ohtras vahetamises” (Jakobson 2012: 1738) ja “tervitamise või lähenemise vormelid” täidavad “funktsiooni, millega sõnade tähendusel pole peaaegu mitte mingisugust pistmist” (Malinowski 2020: 309).

Selle vastuolu seletamiseks tuleb alustada bibliograafiast. Kogu Jakobsoni “Valitud kirjutiste” [*Selected Writings*] (edaspidi VK) seerias on, vähemalt inglise keeles, ainult kolm viidet Malinowskile. Peale joonealuse märkuse, mis omistab Malinowskile “faatilise funktsiooni” (mitte *osaduse*) verimise, viitab Jakobson ka Malinowski kuulsale monograafiale “Lääne Vaikse ookeani argonaudiv” [*Argonauts of the Western Pacific*] (Malinowski 1922) nimekirjas “artiklitest ja raamatutest, mida konsulteeriti ja enamjaolt tsiteeriti” Jakobsoni ja Waughi teoses “Keele helikuju” [*The Sound Shape of Language*] (vt. VK 8. köite viiteid), milles tuleb rõhutada sõna “enamjaolt”, sest Malinowski tekstile seal teksti sees ei viidata, ja viimaks Malinowski entsüklopeedia-sissekanne, “Kultuur” (Malinowski 1931), seoses “intsesti tabu[ga], mida antropoloogid on põhjalikult tõlgendanud” (Jakobson 1971h[1967]: 687). VK põhjal näib eelnev olevat kogu Jakobsoni kokkupuude Malinowskiga.

Olukord ei ole märgatavalt parem Charles K. Ogdeni ja Ivor A. Richardsiga. Jakobson viitas kummaltki vaid ühele kirjutisele: Richardsi esseele “Linguistics into poetics” (Richards 1974; vt. Jakobson 1981d: 768); ja Ogdeni toimetatud ja sissejuhatusega *Bentham's Theory of Fictions* (Ogden 1932; vt. Jakobson 1981c[1968]: 88). Jakobson ei maininud rohkem kumbagi “Tähenduse tähenduse” autorit, ega raamatut ennast, mis viib meid küsimuseni: Kas Jakobson oli seda üldse kunagi lugenud? Või laskus ta sel puhul üliõpilastele tüüpilisse praktikasse viidata allikatele, millega ollakse kuulduste ja sekundaarallikate põhjal piisavalt tuttav?

Malinowski faatilise osaduse mõiste oli, lõppude lõpuks, kohene hitt. Seda mõistet hakati üsna pea pärast selle ilmumist kaasama algõpikutesse keeleteaduses (nt De Laguna 1927; Lorimer 1929) ja sotsiaalpsühholoogias (nt Thouless 1927; Pear 1930) ning sai peatselt sotsiolingvistika (nt Barker 1945; Pieris 1951) üheks põhimõisteks kuniks Jakobsoni tuli oma

lühema ja kokkuvõtlikuma tõlgendusega lagedale, kokkusattumusena samal aastakümnel kui Malinowski langes akadeemilisest soosingust välja teda mitte just kõige paremas valguses näitava välitööpäeviku ingliskeelse tõlke ilmumise tõttu. Laias laastus võib see viimane osa selgitada, miks Jakobsoni faatiline funktsioon on tänapäeval oluliselt populaarsem kui rutuga ärasalatud antropoloogi algupärane kontseptsioon.

Võib mainida, et Jakobson polnud ka esimene, kes kaasas faatilise funktsiooni (ja mitte enam *osaduse*) üleüldisesse keelefunktsioonide skeemi. Mõned aastad enne Jakobsoni skeemi moodustumist ilmus Ameerika kirjandusteadlase Philip Wheelwrighti teos “Põlev purskkaev” [*The Burning Fountain*], mis ei osutunud väga menukaks tõenäoliselt oma ilukirjanduslikult kõlava pealkirja tõttu. Wheelwrighti raamat arutleb peaaegu kõiki Jakobsoni funktsioone oma “diskursuse moodide” mudelis (vt Wheelwright 1968[195]: 69) ja töötas nende funktsioonide loogika välja niivõrd üksikasjalikult, et Jakobsoni “Lingvistika ja poetika” näib selle kõrval isegi lihtsameelne. Wheelwright on tänaseks peaaegu täielikult ära unustatud, mistõttu teda ei ole teadaolevalt seni ka Jakobsoniga võrreldud. Ka käesolevas töös ei ole selle ettevõtmise jaoks sobivat kohta.

Neid seiku Malinowskit ja Jakobsoni eraldaval ajavahemikul tuleb mainida, sest Jakobson oleks võinud tuletada Malinowski faatilise osaduse iva lausa mitmetest sadadest tema USA-perioodi ajaks kättesaadavatest allikatest – oleks võinud omandada (kasvõi pinnapealse) arusaama sellest, mida Malinowski faatiline osadus endast kujutas, nõ *osmoosi kaudu*. Käesoleva peatüki eesmärk on näidata, et *pole mingit põhjust eeldada, et Jakobson oli Malinowski esseed üldse lugenud*, ta võis oma faatilise funktsiooni mõiste ehitada põhimõtetele, mis olid antropoloogi jaoks täiesti võõrad, aga talle endale käepärased.

Malinowski ja Jakobsoni omavaheline seos näib täiesti arusaamatu kuniks me taasavastame ekstsentrilise egiptoloogi Alan Gardineri keeleteadusliku töö. Tema moodustab nõ “puuduva lüli” mitte ainult Malinowski ja Jakobsoni vahel, vaid ka Jakobsoni ja Karl Bühleri (2011[1934]) vahel, kelle kuulus *organoni*-mudel on see “traditsiooniline keelemudel” (Jakobson 2012: 1738), millel Jakobsoni enda skeem põhineb. Kuna Gardiner on Jakobsoni allikate hulgast kõige usaldusväärsem, alustame ülevaadet faatilise funktsiooni kujunemisest just temast.

2.1 Puuduv lüli

Malinowski sõbrunes Alan Gardineriga juba 1910ndate esimesel poolel Londonis, kui ta kavatses veel minna esimeseks välitööks Sudaani (tema sihtkohaks osutus lõpuks siiski Paapua Uus-Guineas). Välitööl viibides vahetasid nad omavahel kirju, millest valitud katkenditest kujunes Gardineri nime all avaldatud artikkel, “Mõned mõtted keele teemal” (Gardiner 1919). Selles vaagivad nad ekslikku vaatekohta, et “Keel ei ole *midagi enam* kui mingisugune Mõtte väljendatud jäljendus” (1919: 3). Siin võib märgata sarnasust Malinowski faatilise osaduse alapeatüki kokkuvõttega essee sisukorras: “Keelt [tuleb], oma primitiivses funktsioonis, pidada *tegutsemisviisiks*, mitte *mõtte vastumärgiks*” (Malinowski 1948[1923]: 296).

Kokkusattumusena osales Gardiner ka Karl Bühleri külalisloengul Londonis. Väidetavalt kirjutas see Viini psühholoog tahvlile “neli tegurit, (1) kõneleja, (2) kuulaja, (3) asjad, millele viidatakse, ja (4) keelematerjal” (Gardiner 1932: 7). Samalaadse ettekande tegi Bühler hiljem ka Prahas, kus Jakobson ja tema tšehhi kaastöeline Jan Mukařovský (1976[1938]) asjatasid just nende samade tööriistadega, formuleerides esimesed neli funktsiooni Jakobsoni hilisemast kuulsast skeemist – emotiivne (seotud kõneleja teguriga), konatiivne (seotud kuulaja teguriga), referentsiaalne (seotud konteksti teguriga, ehk asjadega, millele viidatakse) ja poetiline (seotud keelematerjali teguri, ehk sõnumi endaga) – kas Bühleri või Gardineri, kui mitte mõlema, põhjal. Teised kaks funktsiooni, metalingvistiline ja faatiline, lisandusid 1950ndatel USA-s kui Jakobsoni kaastööliseks oli Morris Halle (vt Jakobson, Halle 1956; Jakobson 1971d[1957]). Faatilise funktsiooni põhiolemus tuli aga eksimatult Gardinerilt, kes “keele mehhaniseerumise” teemal kirjutades eristas kolme tüüpi keelelist kivistumist (fossiliseerumist): stereotüüpilised vormelid, sättefraasid ja idioomid. Eelmises peatükis pikemalt tsiteeritud katkendis võime korruga tunnistada “vormelite” sattumist Jakobsoni määratlusse ja üleminekut osaduselt kontaktile:

Ühiskondlikus läbikäimises on vormelid sagedased. Nii näiteks õhtusöögil:
'Have you been to the theatre lately?'
'We were at “Bitter Sweet” a few nights ago.'
'Rather good, isn't it?'
'Perfectly topping!'

Need laused kindlasti tähendavad midagi, aga kõrvaltvaataja vaatepunktist järgnevad küsimus ja vastus üksteisele nagu automaadi mehaanilised ütlused. Sellel, mida öeldakse, on väga vähe

tähtsust. Teemad on tavakohased ja nende väljendamine on ainult kontakti saavutamise viisiks. (Gardiner 1932: 46)

Võib väga vabalt olla, et Jakobson lihtsalt unustas seoses faatilise funktsiooniga Gardinerile viidata ja meil ei ole siin tegu teadliku jälgede-peitmisega. Jakobsoni *VK* tervikuna sisaldavad käputäit Gardineri mainimisi, sealhulgas tema teosele *The Theory of Proper Names* (Gardiner 1940; vt. Jakobson 1971d[1957]: 131), ja Gardineri iseloomulikule rängele eristusele keele ja kõne vahel (vt. Jakobson 1971a[1953]: 224; Jakobson 1971e[1960]: 411). Jakobsoni kõrgeima kiituse Gardineri suunas võib leida ühest tema prantsusekeelsest artiklist:

Inglise keeleteadlane Alan H. Gardiner, silmapaistev uurija üldkeeleteaduse ja egiptoloogia alal, pühendas kõneprobleemidele erilise, rikkaliku sisuga raamatu, mis ilmus 1932. aastal Oxfordis pealkirja all *The Theory of Speech and Language* (Kõne ja keele teooria). Üks tema peamisi teese oli, et kõnel ja mitmetel teistel inimtegevustel on korraga kaks aspekti – üks sotsiaalne ja teine individuaalne. Dialoogi ja eelkõige vestluspartnerite vahetatavate rollide abil on võimalik näidata kõne sotsiaalset iseloomu (Jakobson 1988[1984]: 407).¹

Misiganes põhjusel Jakobson talle viitamata jättis, ei olnud Gardiner ainus, kes jäeti õiges kohas ebaõiglaselt mainimata. Lõppanalüüsis võib öelda, et igale lausele Jakobsoni faatilise funktsiooni määratluse lõigus saab lisada sealt muidu puuduva viite. Järgnevalt vaatame kordamööda läbi kõik need laused ja nende tõenäolised allikad kahaneva kindlustunde järjekorras.

2.2 Rääkivad linnud

Püüe suhtlust alustada ja jätkata iseloomustab kõnelevaid linde: seega on keele faatiline funktsioon ainus, mis neil on inimestega ühine. (Jakobson 2012: 1839)

Jakobsoni *VK* lihtne märksõnaotsing võib jätta mulje, et “Lingvistika ja poeetika” on ainus kirjutus, milles ta ütleb midagi sisukat faatilise funktsiooni kohta. See mulje on väär. Oluline on siin “Lingvistika ja poeetika” kontekst *VK*-s: 3. köite päris alguses ümbritseb seda Jakobsoni

---

¹ Le linguiste anglais Alan H. Gardiner, chercheur éminent dans le domaine de la linguistique générale et de l'égyptologie, a consacré aux problèmes de la parole un livre spécial, riche en contenu, paru à Oxford en 1932 sous le titre *The Theory of Speech and Language*. Suivant l'une de ses thèses essentielles, la parole (speech) ainsi que quelques autres actes humains ont simultanément deux aspects – l'un social et l'autre individuel. C'est de nouveau le dialogue et notamment les rôles interchangeable des interlocuteurs qui servent à démontrer le caractère social de la parole. (Jakobson 1988[1984]: 407)

kuulsaimat artiklit kaks sellega väga lähedaselt seotud kirjutist: järgmine, poolakeelne artikkel pakub samale kirjutisele näiteid Poola luule põhjal, sealhulgas äärmiselt huvitavaid märkusi selle kohta, kuidas hästi kirjutatud luule “haarab” lugeja tähelepanu, st ütleb stimuleerivaid asju ka faatilise funktsiooni kohta, aga jääb (praegu veel) keelebarjääri taha. Meid huvitab siin “Lingvistikale ja poetikale” eelnev lühike ingliskeelne artikkel, “Language in operation” (Jakobson 1981b[1964]), milles ta analüüsib Edgar Allan Poe kuulsat luuletust, “The Raven”. See 1949. aastal kirjutatud luuleanalüüs ei kasuta kordagi sõna “faatiline”, aga kujutab endast sisuliselt väga sugestiivset teoreetilist mõtisklust kontakti olemuse üle:

Hiljuti kuulsin rongiga sõites pealt ühte juppi vestlusest. Üks mees ütles noorele naisele: “Nad mängisid raadios “The Raven”-it. Vana salvestis ühelt juba aastaid surnud Londoni näitlejalt. Ma soovin, et te oleksite tema *nevermore*’i kuulnud.” Kuigi ma ei olnud kaassõitja suulise sõnumi adressaat, võtsin ma selle sellegipoolest vastu ja hiljem kandsin selle ütluse kõigepealt käekirja ning seejärel trükitähtedesse; nüüd on see saanud osaks uuest raamistikust – minu sõnumist nende lehekülgede tulevasele lugejale. (Jakobson 1981b[1964]: 7)

Selle raporteeritud kõne ahelaga näitlikustab Jakobson *kommunikatsiooniraadiuse* mõistet, mille ta laenas Edward Sapirilt (1949: 108). Jakobson tutvustas seda mõistet mujal: “Muutlik kommunikatsiooniraadius, kommunikantide vahelise kontakti probleem – “kommunikatsioon ja transportatsioon” – mida Parsons käsitles tabavalt süsteemide *ökoloogilise* aspektina, tõstab esile teatud vastavusi keele ja ühiskonna vahel” (Jakobson 1971h[1967]: 669–670). Teiste sõnadega, kõne ühiskondlikku iseloomu ei näita mitte ainult vastastikkus (*reciprocity*) ja see, et Teine sind adresseerib, vaid ka tõsiasi, et veel rohkemad *teised* võivad igat avalikku keelekasutust “pealt kuulda” ja omaenda “vastuste ja repliikidega” (Jakobson 1971i[1968: 697]) tahtmise korral selles osaleda.

“Language in Operation” sisaldab veel palju huvitavaid mõtteid, mida võib tahtmise korral välja tuua, et arendada faatilist funktsiooni edasi Jakobsoni enda põhjal. Käesoleva arutelu jaoks on oluline, et “*see üks sõna*, mida Ronk lausus, oli *õpitud ühelt õnnetult omanikult*” (Jakobson 1981b[1964]: 7). Luuletuse peategelane, rääkiv lind, õppis ühelt inimeselt sõna, millega ta piinas teist inimest. Möödamannes, käsiloleva luuleanalüüsi jaoks tähtsusetult, annab Jakobson viite, mis oleks pidanud õigupoolest ehtima faatilise funktsiooni lõiku:

Kõnelevate lindude jaoks, nagu märkis neid uuriv Mowrer (1950: 688ff), on hääliksused põhilised vahendid, et saada nende inimpartner nendega suhtlemist jätkama ja mitte andma mingit *märki lahkumisest*. (Jakobson 1981b[1964]: 9)

Hobart Mowrer oli Jakobsoni kaasaegne Harvardis, kes viis läbi loomkatseid, mille eesmärk oli õpetada rääkivatele lindudele (papagoidele) inimkeelt. Selle ettevõtmise tulemused ei olnud muljetavaldavad, aga tema aruandes olid mõned huvitavad momendid. Näiteks, pärast mõnda aega “kiindub lind oma hoolitsejasse niivõrd, et pelgalt temaga *koos olemine* on nauditav” (Mowrer 1950: 693). “Seejärel saavad hoolitseja *kohalolu* ja *tähelepanu* linnu jaoks tähtsaks. Kui linnul on mugav olla ja kõik tema füüsilised vajadused rahuldatud, teeb ta nüüd kõik endast oleneva, et hoida oma hoolitseja endale ligidal” (samas, 692).

Malinowski ei maininud kordagi poole sõnagagi vestluse vestluse *üleval hoidmist* muidu sellest mitte huvitatud osapoolte vahel, aga Jakobsoni faatilist funktsiooni näitlikustavad “tervete[d] dialoogi[d], mille ainsaks eesmärgiks on suhtluse ülalpidamine” (Jakobson 2012: 1738–1739). Selline arusaam, ehkki see kahtlemata iseloomustab vestluskunsti oskamatuid kõnelejaid, pärineb nähtavasti Mowreri anekdootidest oma rääkivate lindude kohta:

Sõbrad (härra ja proua A. T. Alper) on teatanud järgmisest juhtumist. Mõned aastad tagasi puhkasid nad Bermudal ja neil kästi kohe kindlasti külastada kindlat parki. Nad said samuti teada, et ühe selle pargi värava lähedal oli papagoi, kes oli kuulus oma suurepärase keeleoskuse poolest. Kuid mu sõbrad olid pettunud: nad seisid selle linnu puuri ees tükk aega ja üritasid asjatult teda rääkima saada. Kuid niipea kui nad hakkasid *lahkuma*, hakkas lind pihta repertuaariga, mille poolest ta oli õigusega kuulus. Teisisõnu, miks peaks tema ennast pingutama kuniks need isikud seisavad selle targa vanamehe puuri ees ja lõbustasid *teda*? Aga niipea kui nad hakkasid lahkuma, asus ta tegutsema. (Mowrer 1950: 693)

Oli jahe päev ja papagoi oli pigem tusases tujus. Selle tulemusena ei öelnud ta [teda külastavatele] lastele sõnagi, aga niipea kui nad hakkasid üle hoovi ära minema, ütles ta väga selgelt: “Ära mine.” Seda väljendit polnud talle kunagi üritatud õpetada ja pärast seda on teda kuulnud seda lausumas vaid korra. (Mowrer 1950: 694)

Selle kontekstiga varustatuna on Jakobsoniga mitu tüli nokkida. Esiteks ei ole päris õige öelda, nagu ta väidab oma faatilise funktsiooni määratluses, et “Püüe suhtlust alustada ja jätkata iseloomustab kõnelevaid linde”. Nähtavasti peab puuri vangistatud lindude eest hoolitsev inimene neid jootma ja toitma ning lind oma hoolitsejasse – kui ainsasse eluks vajaliku varustajasse – kiinduma, et nad püüaksid temaga “suhtlust alustada ja jätkata”, ja mida nad üritavad seeläbi *üleval hoida* ei ole niivõrd *kommunikatsioon* (sõna- või mõttevahetus), kuivõrd kohalolu ja tähelepanu (lühidalt: *osadus*). Teiseks, faatilise funktsiooni määratluse lõik erineb 1960. aastal ilmunud “Lingvistikas ja poetikas” ning sellele aluseks olnud 1956. aastal peetud ettekande käsikirjast, “Metalanguage as a Linguistic Problem” (Jakobson 1985[1976]), täpselt nelja sõna poolest (mis on järgnevas märgitud kaldkirjas): “seega on keele faatiline funktsioon ainus, mis neil [rääkivatel lindudel] on inimestega ühine, *kui nad nendega vestlevad*” (Jakobson 1985[1976]: 115; *minu rõhk – R.R.*)

Need neli sõna on äärmiselt olulised. Jakobsoni järeldused rääkivate lindude suhtlemisharjumuste kohta pärinevad äärmiselt tehnilike tingimustega olukordadest (neile inimkeele õpetamise katsetest). Väga tõenäoliselt ei ole selline käitumine tüüpiline mittepuuristatud rääkivatele lindudele, nagu võib Jakobsoni tekstist mulje jääda. Ja lõpuks on üleüldse väga kaheldav, kas faatiline funktsioon, kuidas iganes seda ka ei mõisteta, on ainus (kommunikatsiooni- mitte kõne-)funktsioon, mis neil on inimeste kõnega ühine. Minimaalselt on rääkivate lindude loomulikud häälsused emotiivsed. Pole teada, miks Jakobson ei ole rääkivate lindude intelligentsuse ja suhtlusvõime sellise alandamise eest ornitoloogidelt pahandada saanud. Selle hoobi (vt Smith 1973: 701) sai hoopis Thomas Sebeok (1972), kes korrutas – nagu papagoi – Jakobsoni öeldut.

Kuigi Jakobsoni käsitus rääkivatest lindudest iseenesest ei ole isegi tema kaasaegse zoosemiootika seisukohalt väga avar, võib “Language in Operation”-it siiski kiita. See käsitleb tõepoolest üsna “keerulisi kommunikatsiooni probleeme” ja heidab oma luuleanalüüsi käigus huvitavat valgust Jakobsoni arusaamale kommunikatiivsetest suhetest: “Luuletuse dominantne leitmotiiv on armsama pöördumatu kontaktikaotus selle *haruldase ja särava neiuga*; edaspidi pole mitte mingi ühine kontekst temaga enam võimalik” (Jakobson 1981b[1964]: 14). “Ühine kontekst” lisab midagi äärmiselt kasulikku Jakobsoni muidu üsna tehnilisse määratlusse kontaktist, mis hõlmab vaid “füüsilist kanalit ning psühholoogilist sidet saatja ja vastuvõtja vahel” (Jakobson 2012: 1735). See võimaldab meil mõista, et peale pelga kohalolu ja tähelepanu on osalistel igas kommunikatsiooniaktis eelnevate läbikäimiste ajalugu ja tõenäoliselt ootused tulevaste läbikäimiste suhtes, nagu seda käsitleb Ervin Goffmani jt põhjal näiteks John Laver (1975). Sellest seisukohast viitab faatiline funktsioon kommunikatsioonile käimasoleva kommunikatiivse suhte enda kohta – mida tuntakse ka metakommunikatsiooni nime all.

2.3 Metakommunikatsioon

Jurgen Ruesch oli, nagu Jakobson, II maailmasõja emigrant USAs, kes jättis oma kõige käegakatsutavama jälje tollal kiiresti arenevasse kommunikatsiooniteooriasse, lähtudes aga hoopis teistsugusest valdkonnast – psühhiaatriast. Seetõttu pole sugugi üllatav, et nende vastavatel jõupingutustel on enam kui perekondlik sarnasus enam kui ühes punktis. Siin võime puudutada kolme sarnasust: (1) küsimused kommunikatsiooni uurijale; (2)

metakommunikatsioon; ja (3) sotsiaalsed tehnikad. Alustame neist kõige üldisemast ja liigume spetsiifilisema poole. Mõned aastad enne kui Jakobsoni skeem võttis oma lõpliku kuju, avaldas Ruesch artikli “Synopsis of the Theory of Human Communication”, mille ta lõpetas seitsme olulise küsimusega, mille abil uurija võiks kommunikatsioonisüsteemi hinnata (Ruesch 1972[1953]: 88–89). Need küsimused on enam-vähem mõistlikus kooskõlas (järgnevalt sildistatud vastavalt) Jakobsoni funktsioonidega kõigis peale viimase:

(1) **Referentsiaalne:** “*Millised on kommunikatsiooni konteksti piirangud vaatlejate konsensuse nägemuses?* Õigesti vastates annab see küsimus informatsiooni füüsilise ja sotsiaalse reaalsuse kohta, milles sõnumivahetus aset võtab ja informatsiooni sotsiaalse situatsiooni sildi kohta [...]” – Referentsiaalne funktsioon puudutab peamiselt kasutatud märkide tähendusi, “objekte”, millele viidatakse, samas kui Rueschi küsimus asetab rõhu olukorrale – aspektidele, mis Jakobsoni jämedas sõnastuses jäävad “nonverbaliseeritud” (Jakobson 1971g[1963]: 282).

(2) **Emotiivne:** “*Kes seda ütleb?* Informatsiooni sõnumi allika kohta saab kui analüüsida saatja füüsilisi tingimusi ja tema idiosünkraatilist vaadet oma sotsiaalsele reaalsusele [...]” – Emotiivne funktsioon on seotud vaid emotsiooni või suhtumisega, mida kõneleja soovib edastada, samas kui Rueschi küsimus võtab arvesse terve isiku.

(3) **Konatiivne:** “*Kellele seda öeldakse?* Sõnumi sihtkoha analüüs – vastuvõtja või publiku analüüs – algab vastuvõtja füüsiliste tingimuste ja tema tajutud sotsiaalse reaalsuse uurimisega.” – Konatiivne funktsioon puudutab rangelt võttes ainult adressaadile sihitud “käsku” või juhendust midagi teha või korda saata, samas kui Rueschi küsimus pärib vastuvõtja tegelike tingimuste kohta.

(4) **Poeetiline:** “*Mida öeldakse?* Sisu võib operatiivselt määratleda kui saatja kavatsuste ja vastuvõtja tõlgenduste võrdlust; täheldatud lahknevused on aluseks sündmuste tuvastamisele, millele sõnum viitab.” – Nagu “Lingvistika ja poeetika” pealkiri osutab, on Jakobsoni esmaseks objektiks luule, ehk keelematerjali kunstipärane kasutus, mistõttu mitte-poeetilise sõnumi “sisu” on nihutatud referentsiaalse funktsiooni pärusmaale. Mitte-poeetilises raamistikus oleks sõnumi “sisu” funktsioon saavutada saatja kavatsuste ja vastuvõtja tõlgenduste vastavus.

(5) **Faatile:** “*Millist kommunikatsioonimeediumit kasutatakse?* See küsimus on suunatud kasutatud kanalite ja sümbolisüsteemide analüüsile. Osalejad ja vaatlejad uurivad eraldi kasutatavaid taju- ja edastuskanaleid, võrdlevat sisendit väljundiga, uurivad transformatsioonijaamu, kasutatavaid sümbolisüsteeme ja viise, kuidas erinevaid

tajumodaalsusi ühendatakse.” Faatiline funktsioon ja “kommunikatsioonimeediumid” on silmatorkavamas kooskõlas – pange tähele, et “kommunikatsiooniraadiuse” teema (ülal) on lähedalt seotud kanalite ja sümbolisüsteemide transformatsioonidele Jakobsoni rongis-pealtkuuldud-vestluse näites: luuletuse tekst → selle ettekanne → raadiosaade → pealtkuuldud suuline teade → käsikirjas ülestähendus → trükitud aruanne.

(6) **Metalingvistiline:** “*Kuidas seda öeldakse?* Vastus sellele küsimusele annab teavet metakommunikatsiooniviiside kohta. Analüüs omaksvõetud rollidest, kasutatud reeglitest, konkreetsetest juhendustest, mida antakse, tõlgendustest, mida tehakse, samuti analüüs kommunikatsiooni kvantitatiivsetest aspektidest, annab informatsiooni metakommunikatiivsetest juhistest, mida kasutatakse.” Jakobsoni metalingvistiline funktsioon ilmneb võrdluses metakommunikatsiooniga selle erijuhuna – sõna tähenduse tõlgendamise kohta juhenduse küsimine ja andmine.

(7) Jakobsonil puudub: “*Mis on sõnumite vahetamise tulemus?* Selle küsimuse eesmärk on analüüsida informatsiooni täpsustamist sõnumi allikas või sihtkohas, ja toiminguid, mida teostatakse allikas ja sihtkohas informatsioonivahetuse järel.” Jakobsoni keelefunktsioonide skeemis ei ole *mõju* tegurit. Ideaalis oleks *mõju* kasutatud funktsioonide tulemus. Selle viimase teguri puudumine Jakobsoni skeemist on valgustav, sest see osutab sellele, mis tüüpi kommunikatsiooni Jakobson peaausjalikult ette kujutas: monoloogi/ettekannet või kirja pandud luuletust või teksti, mitte dialoogi/vestlust ja aktiivset sõnumivahetust. Jakobsoni skeemis on “adressaat” sisuliselt vaid projektsioon – poeetiliselt võib sama hästi “adresseerida” elutuid esemeid kui kedagi, keda ennast pole ise kohal. Sõnumi *mõju* ei ole võimalik sõnumi enda keelelisest ülesehitusest tuletada.

Lugeja võib märgata, et siinkirjutaja viitab läbivalt Jakobsoni keelefunktsioonide skeemile, mitte “kommunikatsioonimudelile”, nagu seda sageli nimetatakse, sest Jakobsoni skeem *ei modelleeri kommunikatsiooni*, vaid näitlikustab keelemärkide funktsioone sõltumatult sellest, kas neid kasutatakse suhtlemiseks (inimestevahelises n-ö interkommunikatsioonis) või muus iseendale suunatud märgitegevuses (autokommunikatsioonis). Jakobsoni skeemi aluseks on keelelised struktuurid ja nendega kavatsatud toimingud, mitte tegelik suhtlusprotsess. Jakobsoni skeemi jaoks on vastastikkus (rääkija ja kuulaja rollide vahetumine) ja sõnumite *mõju* kõrvaline küsimus, sest käsitletakse ainult kõneleja keelelisi kavatsusi.

Kuigi Jakobsoni keelefunktsioonidel ja Rueschi küsimused kommunikatsioonisüsteemi analüüsimiseks on üldjoontes kokkulangevad, erinevad nad oluliselt selle poolest, et Jakobson piirdub ainult keelemärkide funktsioonidega, aga Rueschi küsimused ja kogu lähenemisviis kõnetab suhtlusolukorda tervikuna, sealhulgas mitteverbaalseid sõnumeid. Nii on ka tema “metakommunikatsioon” peasjalikult seotud “verbaalse ja mitteverbaalse kodifikatsiooni suhetega”, tähendab, *mida öeldakse ja kuidas seda öeldakse*, ehk “lausung ise ja selle tõlgendamist puudutavad selgitused” (Ruesch, Kees 1956: 192). Näiteks sarkastiline hääletoon muudab lausungi tähendust, isegi sõnastikutähendustele pöördvõrdeliseks (nt “*Yeah, right*”).

Metakommunikatsiooni kõige põhjalikuma käsitluse leiame Gregore Batesoniga kahasse kirjutatud teosest *Communication: The Social Matrix of Psychiatry* (Ruesch, Bateson, 1951), milles eristatakse madalama-järgu ja kõrgema-järgu kommunikatsioonisüsteeme “vastastikkuse tajumuse teadvustamise” alusel (Ruesch, Bateson 1951: 208): kalaparv võib ühtselt ringi liikuda tänu “vastastikkusele ärritatavusele ja reageerivusele”, aga üksikud kalad ei pruugi olla teadlikud teiste kalade tajumustest. Kõrgema järgu kommunikatsioonisüsteemides kohandavad osalised oma “signaalide väljastamist ennast-korrigeerival viisil vastavalt [nende] teadmisele sellest, kas signaal on teistele osalejatele kuuldav, nähtav, või arusaadav” (Ruesch, Bateson 191: 208–209). Nüüd võrreldem:

Mõnede teadete esmaülesandeks on suhtluse kehtestamine, pikendamine või katkestamine, kontrollimine, kas kanal töötab (“Halloo, kas sa kuuled mind?”), kaasvestleja tähelepanu köitmine või veendumine tema jätkuvas tähelepanus (“Kas sa kuulad?” või shakespeare'likus sõnastuses “Laena mulle oma kõrvu!” – ja traadi teises otsas “Mh-mh!”). (Jakobson 2012: 1738)

Samuti oleks oluline tuvastada loomadel kõik järgmist tüüpi signaalid: (a) signaalid, mille ainus tähendus oleks teadvustada teise poolt väljastatud signaali; (b) signaalid, mis nõuavad [teise poolt väljastatud] signaali kordamist; (c) signaalid, mis osutavad [teise poolt väljastatud] signaali vastuvõtmise ebaõnnestumisele; (d) signaalid, mis lõpetavad signaalide vahetamise; jne. Täieliku teadlikkusega teiste [isendite] tajumustest peaks üksik[isend] lõpetama signaali kordamise pärast seda, kui teised isendid on selle vastu võtnud ja seda teadvustanud, ja sellist tüüpi enese-korrigeerimine osutab vastastikkusele tajumuste teadvustusele. (Ruesch, Bateson 1951: 209)

Siin antud faatilisi sõnumeid ja metakommunikatiivseid signaale ühildades ilmneb, et osalejad “kehtestavad” kommunikatsiooni kui neil õnnestub püüda üksteise tähelepanu ja teadvustada üksteise signaale (“Jah, ma kuulen”); nad kontrollivad vastastikust tajumuste teadlikkust, suhtlemise jätkumist, osutades signaalide vastuvõtmise ebaõnnestumisele (“Ma ei kuulnud sind”) ja paluvad möödalastud signaali kordamist (“Kas saad uuesti öelda?”); ja lõpetavad suhtlemise selleks ette nähtud signaaliga (“Oli tore sinuga kohtuda”, “Ma pean nüüd minema”).

See, et faatiline funktsioon ja metakommunikatsioon on täiuslikult ühildatavad ei ole sugugi uus avastus (vt Nord 2007).

See, kas Jakobson sai oma keelefunktsioonide skeemi luues otseselt mõjutust Rueschilt on aga keerulisem küsimus, millele ei pruugi olla lõplikku vastust. Võib vabalt olla, et helged pead mõtlevad sarnaselt, eriti sellises kitsas valdkonnas nagu kommunikatsiooniteooria. Jakobsoni VK-s on Rueschi mainitud kolmel korral: seoses vaateleja positsiooniga konverentsi-teesides *Toward a Unified Theory of Human Behavior* (Grinker 1956; vt Jakobson 1971f[1961]: 575); seoses laste keelelise arenguga teoses *Communication: The Social Matrix of Psychiatry* (vt Jakobson 1956: 79), ja seoses valmisesemete semiootikaga (Ruesch, Kees 1969; vt Jakobson 1971h[1967]: 661). Samuti võib võtta arvesse, et 1950ndate alguses kiitles Jakobson, et ta oli “lugenud kõike, mida on kirjutanud (eriti Ameerika ja Inglise) kommunikatsiooni-insenerid” (Jakobson 1971b[1953]: 558), aga pole võimalik kindlaks teha, kas Rueschi “Synopsis” kuulus nende hulka või mitte.

Viimase huvitava kokkulangevusena võib ära märkida Rueschi “sotsiaalsed tehnikad”, mille ta formuleeris Edward C. Tolmani raamatu *Drives Toward War* (1942) põhjal. Need on huvitavad peamiselt selle tõttu, et langevad juhtumisi kokku suhtluse kehtestamise, pikendamise ja katkestamisega. Sotsiaalsete tehnikate teema väärrib märkimist, sest siin on sügavat potentsiaali arendada Jakobsoni faatilist funktsiooni edasi psühholoogilises suunas. Järgnev tsitaat kõlab nagu Jakobsoni faatilise funktsiooni lõik paralleeluniversumis:

Mõnele isikule või olukorrale *lähenemise* tehnikad on mõeldud tundmatu proovilepanekuks, et tuua välja ja leevendada teiste isikute kahtlusi või vaenulikke tundeid; et üles soojendada või võrgutada, anda lubadusi või meelitada. Nende tehnikate eesmärk on valmistada olukord ette järgmiseks sammuks, nimelt toimiva *suhte* kehtestamiseks asjasse seotud isikute vahele. Need tehnikad erinevad sõltuvalt rollist, mida isik omaks võtab, aga juhtivaks teguriks on kord kehtestatud suhte püsivuse säilitamine. On lai valik tehnikaid teiste isikute soovide rahuldamisest ühiste huvide saavutamiseni, tuleviku jaoks tehtud lubadustest implitsiitsete ähvardusteni kui suhet ei säilitata. Seevastu vältimise, eraldumise ja kauguse hoidmise tehnikad on tühised kui suhte kehtestamist takistatakse. Mõnikord on vajalik valmistada ette isikutest või olukordadest *eraldumist* kui nende kasulikkus on oma aja ära elanud. Sageli kasutatakse tüdimuse või viha ärritamist, iseenda ebameeldivaks või ebasoovitavaks tegemist, aga ka ähvardusi nende vastu, kes ei luba endaga suhet kehtestada. (Ruesch 1948: 156)

2.4 “Hüva”?

Dorothy Parkerilt võib leida ilmeka näite: ““Hüva!” ütles noormees. “Hüva!” ütles naine. “Hüva, siin me oleme,” ütles mees. “Siin me oleme,” ütles naine, kas mitte?” “Ma ütleks, et

oleksime,” ütles mees, “ehee! Siin me oleme.” “Hüva!” ütles naine. “Hüva!” ütles mees, “hüva.”“ (Jakobson 2012: 1839)

Selle “Hüva!” kohta on vähe öelda, aga midagi siiski. Alustuseks pole see esimene kord kui Dorothy Parkerilt laenatakse ilmekas näide faatilisusest. Kokkusattumusena samal aastal (1956), mille lõpus Jakobson tegi oma ettekande, kus faatilise osaduse lõik ilmus esimest korda, avaldas inglise fonoloog David Abercrombie oma loengud inglise keele õpetamisest teise keelena. Kohe esimeses loengus loetles ta üles oma rivistuse keelefunktsioonidest, mille hulgas on ka “sotsiaalne” funktsioon:

Faatilises osaduses kasutatavate sõnade tegelik tähendus ei ole väga oluline; hoopis näoilme ja hääletoon on tõenäoliselt need, mis on tähtsad. Räägitakse, et Dorothy Parker oli kord üksinda peol ja igavles, kui rida kaugeid tuttavaid järjestikku küsisid temalt, “Kuidas sul läheb? Millega sa oled tegelenud?” Ta vastas igäuhele, “Ma lõin just abikaasa kirvega maha ja tunnen end hästi.” Tema hääletoon ja ilme olid peovestlusele kohased ning väikese naeratuse ja noogutusega triivisid kõik tuttavad ilma hämmelduseta edasi. (Abercrombie 1956: 3)

Nende näidetega ei ammenu sugugi Dorothy Parkeri loomingu faatilisus. Peale Jakobsoni tsiteeritud lühijutu, “Siin me oleme” [*Here We Are*], kus noorpaar rongiga mesinädalatele sõites korrutavad üksteise suunas “Hüva”, on Parkeri üks populaarsemaid lühijutte, mida USA kirjandustundides loetakse esimesega koos, pealkirjaga “Telefonikõne” [*A Telephone Call*] (vt Parker 1930), milles murelik noor naine veedab õhtu telefoni juures, oodates, et *tema* helistaks, kaks tundi pärast seda, kui ta pidi, üritades meenutada kas ta lisas “kallis” kui ta viimati ütles talle “Head aega,” ja muretsedes kas ta peaks ise helistama selle asemel, et oodata. Kui selle lühijutu peategelane mõtiskleb nende viimase kõne üle ja kuidas “Ma küsisin talt ainult kuidas tal läheb; niimoodi oleks võinud igäuks talle helistada” (Parker 1930: 42), võiks seda isegi nimetada *faatiliseks ärevuseks*.

Veel võib märkida, et see “Hüva” võib vabalt olla peidetud viide järjekordsele keeleteaduslikule uurimusele, millele Euroopast Ameerikasse emigreeruv Jakobson lihtsalt kaotas viite ära: Valentin Voloshinov (1983; vt Sonesson 1999: 96–97) Bahtini Ringist kasutas venekeelset vastet, *мак*, et näitlikustada muudatusi tähenduses, mida kutsuvad esile erinevused intonatsioon, just nagu Bühler näitas lihtsa ütlusega “väljas sajab” (vt Bühler 2011[1934]: 31).

Lõpuks osutavad need juhuslikud vihjed ja faatilise funktsiooni lõigu viimane lause samas suunas. Jakobsoni *VK*-sse sügavamalt kaevudes on just *intonatsiooni* teemal võimalik

öelda Jakobsoni enda keeleteadusliku elutöö põhjal faatilise funktsiooni kohta midagi enam kui harjumuspäraseid käsitledes faatilisest funktsioonist ette näevad.

2.5 Kontuurid!

Samuti on see esimene keeleline funktsioon, mille lapsed omandavad; nad on alid suhtlema juba enne, kui on võimelised informatiivset teavet saatma või vastu võtma. (Jakobson 2012: 1739)

Peale *tegurite* (*faktorid* – kõneleja, kuulaja, kontekst, jne) ja *funktsioonide* (emotiivne, konatiivne, referentsiaalne, jne) hõlmab Jakobsonile iseloomulik lingvistiline funktsionalism kolmandat aspekti: *tunnused* (*features*), mis ideaalis on üksteisega seotud kimpudesse: näiteks emotiivne funktsiooni iseloomustab säetus (*set towards*) adresseerijale ja seda funktsiooni kannavad keele ekspressiivsed või füsiognoomilised tunnused. Jakobsoni abikaasalt ja viimaselt kaastööliselt saame vihje, et sõnad ja terved lausungid ainult *näitlikustavad* tema keelefunktsioone ja tegelikult puudutavad sügavamalt hoopis kõneheliseid:

Konkreetselt on leitud, et kõne heli on mitmekihiline, hierarhiline signaal, millel on hulk erinevate funktsioonidega laetud koostisosi, millest ainult üks on eristatavus. Selles tähenduses võib keele helikuju kohta öelda, et ta on *multifunktsionaalne*, sest kõne heli moodustavad häälikute omadused, kuigi nad eksisteerivad helis koos, sellegipoolest tõendavad funktsioonide paljusust. Konkreetselt võib leida liaseid [*redundant*] tunnuseid, ekspressiivseid (või stilistilisi) tunnuseid, konfiguratiivseid (demarkatiivseid ja kulminatiivseid) tunnuseid, ja füsiognoomilisi tunnuseid. Lisaks on need kõik, peale “pelga teisesuse”, mitmel viisil *oteselt tähenduslikud*. (Waugh 1987: 260)

Hüpoteetiliselt on faatilise funktsiooniga seotud tunnuseks *kontuuriline tunnus*, ehk pinge ja lõdvestuse dihhotoomia, mis on põhikõrguse kõikumise taga. Linda Waugh poolt toimetatud viimases suuremas töös *Keele helikuju* formuleeris Jakobson kõnemärkide kaks poolust: *pelk teisesus* ja *tähenduse-eristamine*. On võimalik, et sellega naases ta tagasi Platoni *Theatetus*'es esineva eristuse juurde, milles kõne edasijagamatud elemendid, ehk tähestiku tähed, kujutavad endast “tajuobjekte” (pelk teisesus), millele vastanduvad kõneprotsessis esinevad silbid ja nende kombinatsioonid, mida “teatakse ja [...] adutakse” (täenduslikud, tähendust-eristavad) (vt Goody, Watt 1963: 331). Seega:

Võib eristada neid keelemärkide konstitutiivseid elemente, mis toimivad kas iseseisvalt või liiate abivahenditena, et eristada morfeemide, sõnade ja nende süntaktiliste konstruktsioonide tähendusi verbaalsete sõnumite kontuurilistest, raamistavatest omadustest. Nende omaduste hulka kuuluvad lauseline prosodia ja kõne emotiivsed tegurid. (Jakobson, Waugh 1988[1979]: 50)

Kui faatiline funktsioon on tõesti esimene keelefunktsioon, mille omandavad imikud juba hällis, haakub see suurepäraselt Jakobsoni varajase (saksakeelse) tööga laste afaasiast. Konkreetselt sellega, et kontuuriline tunnus on esimene, mille laps omandab kõnelema õppides ja viimane, mille kaotab täiskasvanud afaasik:

Intonatsiooniline kontuur võimaldab ühest käest algajal kõnelema õppijal ja teisest käest afaasilisel keelekaotajal eristada [kõne] tajumisel ja tootmisel lausungeid, millel on ja millel ei ole evokatiivset jõudu, ja viimaste hulgas eristada neid, mis puudutavad tundeid (emotiivne) neist, mis puudutavad tahtmisi (konatiivne), [tähendab], eristada ja seega täpsustada emotsiooni ja tahtejõudu. Selline laps on juba, ja selline afaasik ikka veel, võimeline eristama käsku tegutseda (imperatiivset lausungit) ja käsku vastata (küsitlev lause). Küsitlev intonatsioon ühendab kadentsi poolkadentsiga – lõpu intonatsiooni ja jätkamise oma: lausung on lõppenud, aga nõuab vestluskaaslaselt vastus-lausungit.² (Jakobson, Waugh 1988[1979]: 167)

Viimastel eluaastatel abikaasa abiga oma elutööd kokkuvõtlikuks lõpplauseks formuleerides taaskülatab Jakobson seega oma Tšehhi-perioodi üht märkimisväärsemat avastust, et keele omandamine ja kaotamine järgib erinevas suunas sama järjestust. Keel on Jakobsoni jaoks hierarhiline süsteem, milles keerulisemad kihistused ehituvad lihtsamatele, madalamatele ja kõige lihtsam neist on võime eristada kas lausung on niisama lõpetatud või osutab tõusva intonatsioonikontuuriga, et nõuab kuulajalt vastust.

VK-s nähtub veel, et sellisele järelduseni ei jõudnud ta täiesti iseseisvalt, vaid varasemate kaastööliste abiga. Võib märkida näiteks Praha Lingvistilise Ringi liiget Sergej Karcevskijt, kes töötas Genfis pikalt de Saussure'i põhjal intonatsiooni küsimuse kallal ja avaldas oma tulemused – nt “Introduction à l'étude de l'interjection” (Karcevski 1941) – prantsuse keeles alles siis kui Jakobson oli juba Tšehhist Skandinaaviasse põgenenud. Jakobson kiidab tagantjäreli seda, kuidas ta “mõistab intonatsioone nende seoses süntaktilise struktuuriga [ja] lausungi erinevaid rolle dialoogis” (Jakobson 1971c[1956]: 519). Tema veel varasemast seltskonnast võib sel teemal mainida ka Boriss Eichenbaumi:

Ometi ei varja isegi kirglik jambistuste kuhjamine nende kõrvalekalduvat, variatsioonilist staatust: nad seavad alati üles süntaktiliste pauside ja pausiliste intonatsioonide kokkulangevuse meetri piiridega. Ükskõik, milline on ettelugeja lugemisviis, jääb luuletuse intonatsiooniline piirang kehtima. Luuletusele,

---

² Der Aufbau der Kindersprache, der Abbau der aphasischen Sprache, der Bau und Umbau der Völkersprachen weist eine Reihe gemeinsamer Fundierungsgesetze auf. Diese Gesetze bezeugen den stufenförmigen Ausbau des Sprachsystems, insbesondere das Phonemsystem, und ihre Allgemeinheit beweist die Konstanz der Rangordnung; seiner Art und Weise nach ist dieses System mit denjenigen geschichteten Bildungen eng verwandt, welche die moderne Psychologie auf den verschiedenen Teilgebieten der geistigen Welt aufdeckt: der Aufbau schreitet “von einer undifferenzierten Ursprungsform zu einer immer grösseren Differenzierung und Trennung” (Jaensch 1928: 129ff), das Frühere wird durch neu Hinzukommendes überbaut, und der Abbau fängt mit den höheren Schichten an, wie es bereits Jackson durch sein Gesetz der Rückschrittes vom Zusammengesetzteren zum Einfacheren und Ursprünglichen verkündet hat. (Jakobson 1962[1941]: 372)

luuletajale ja luulekoolkonnale iseloomulik intonatsioonikontuur on üks märkimisväärsemaid teemasid, mille tõi arutlusele Vene vormikoolkond (Eichenbaum 1922). (Jakobson 1981a[1960]: 36)

Selliseid huvitavaid kirjakohti on VK-s kahtlemata veel ja küllaga, aga just varasemates kirjutistes, mis on endiselt vene, tšehhi, saksa, prantsuse ja poola keelest inglise keelde tõlkimata. Polüglotist keeleteadlase elutöösse niivõrd sügavalt kaevumiseks on aga vaja kas samavõrd laiahaardelist polüglotist keeleteadlast või siis rahvusvahelist koostööd sellisel tasemel, mida veel pole Jakobsoni elutöö sünteesimisele pühendatud.

Sellegipoolest annavad need vähesed vihjed aimu, et Jakobsoni tegelikud taotlused faatilise funktsiooni formuleerimisel ei piirdunud ainult selle ühe lõiguga, mida käesolev peatükk üritas tükihaaval võimalike ingliskeelsete allikateni jälitada. Lühidalt kokku võetuna vihjava nad sellele, et faatilist funktsiooni kandvad kõne helid ei ole pelgalt “tähendusetud”, nagu neid on Jakobsoni järgi pärast teda laialdaselt mõistetud, vaid konkreetse keelelise funktsiooniga: signaliseerida lausungi lõppemist ja/või nõudmist sellele vastata.

Teisisõnu ei ole faatilise funktsiooni küsimus Jakobsoni järgi mitte selles, kas lausung on semantiliselt tühine või mitte, vaid kas see lõpetab kõneleja kõnevooru ja palub, intonatsiooni kaudu, kõnelejal vastata. Sellest vaatekohast võib uuesti pöörduda nii Dorothy Parkeri ilmeka “Hüva” või Edgar Allan Poe ronga “*nevermore*”-i juurde ja näha, et ühe ja sama sõna kordumine erinevate intonatsioonidega kannab siiski igal kordumisel erinevat tähendust.

Kokkuvõte

Käesolev lõputöö põhineb kahel avaldatud artiklil: *Acta Semiotica Estica*'s ilmunud “Malinowski mõiste “faatiline osadus” kontekst” (Rebane 2019) ja Tartu Semiotics Library sarja kogumikus (*Re*)*considering Roman Jakobson* ilmunud “The context of Jakobson’s phatic function” (Rebane 2021). Mõlemat on siin mõõdukalt muudetud, parandatud ja täpsustatud, aga põhiline on avaldatud artiklitega ühine. Autor on seotud teemadel avaldanud lisaks ka “Instinktid ja tundmused Malinowski “faatilises osaduses”” (Rebane 2020a), milles vaadeldakse lähemalt William McDougalli, Alexander Shandi ja Edward Alsworth Rossi panust Malinowski faatilise osaduse määratlusele ja “Jakobsoni keelefunktsioonide skeemist” (Rebane 2023), mis osutab Jakobsoni “krüptoanalüütilisele” tõlgendusele kommunikatsiooni-protsessist ja esitab alternatiivse viisi, kuidas tema kuulsat skeemi üldse ette kujutada.

Siia töösse kahjuks ei jõudnud sarnase põhjalikkusega käsitlus Ameerika antropoloogi Weston La Barre (1949, 1954, 1970) *faatilise kommunikatsiooni* mõistest, mis on teistest vähemtuntud, aga oma olemuselt isegi palju huvitavam kui faatiline osadus ja faatiline funktsioon. Põhjenduseks võib nentida, et Malinowski ning Jakobsoni puhul on nende allikate ülesleidmine olnud nagu lõbus mäng. Mõlemad on slaavi päritolu isikud, keda maailmasõjad raputasid Euroopast lahti ja kes seetõttu kirjutasid inglise keeles. Võib-olla just selle tõttu on osutunud võimalikuks leida nende mõjutajad või vähemalt lähedased paralleelid ingliskeelsest kirjandusest. La Barre puhul on olukord keerulisem, sest tema näib lähtuvat oma vahetutest õpetajatest – Edward Sapir ja Abram Kardiner – ning kui Jakobsoni puhul võib pelgalt tunnistada, et ta ei võtnud Malinowskilt väga palju üle peale termini enda, siis La Barre ütleb ise otsesõnu, et ta pidas Malinowski määratlust rämpsuks ja ehitab tema mõiste peale hoopis midagi muud. La Barre häda on originaalsus.

Malinowski faatilise osaduse küsimuses näitan, kuidas Malinowski üks varasemaid ingliskeelseid kirjutisi (Durkheimi teose arvustus) juhatas teda põliselt religioosse termini – *osaduse* – sekulariseerimiseni. Edasi näitan, et faatilise osaduse põhiidee, et inimestele meeldib suhelda ilma seeläbi ilmingimata uut informatsiooni edastamata, esineb ühel või teisel kujul suisa kolmes allikas, millega Malinowski võis olla tuttav. Esimene neist on Ogdeni ja Richardsi raamatu esimeses peatükis ja Malinowski enda faatilise osaduse määratluses tsiteeritud filoloogi John Mahaffy vestluskunsti õpik. Teiseks tuvastan, et see “hiljutine sotsioloogiline uurimus” (*a recent sociological work*), mida ta silmas peab, on Wilfred Trotteri

populaarteaduslik teos, kust Malinowski näib olevat nii mõndagi laenanud. Kolmandaks toetun oma nimekaimu R. Foxi uurimusele Malinowski olulisematest mõjutajatest, mis rõhutab tema ja John Dewey vahelist ideedevahetust – mõlemad olevat Foxi järgi huviga lugenud üksteise teoseid – ja näitan, et selle eelduse alusel osutub Malinowski suhtumine keelefunktsioonidesse oluliselt arusaadavamaks.

Malinowski faatilise osaduse juurest Jakobsoni faatilise funktsiooni juurde ehitab silla Alan Gardiner, kelle kirjavahetusest Malinowskiga avaldati kirjutis keele olemuse üle mõned aastad enne faatilise osaduse mõiste ilmumist ja kus võib näha varajaseid märke selle kontseptsiooni suunas liikumisest. Jakobson omakorda oli Gardineri austaja ning võttis temalt üle range eristuse keele ja kõne vahel ning võib-olla ka tema tõlgenduse Karl Bühleri mudelist.

Erilist tähelepanu pööran psühholoogi ja semiootiku Jurgen Rueschi elutööle, milles esineb lausa mitu momenti, mida võib Jakobsoni faatilise funktsiooniga tulemuslikult võrrelda isegi kui tema otsene mõju on kaheldav. Näitan, et Jakobson oli kahtlemata mitmest Rueschi kirjutistest teadlik, sest ta viitas neile, aga faatilise funktsiooniga kõige enam ühilduvad seigad võivad olla kokkusattumusena niivõrd sarnased, sest mõlemad tegelesid samade küsimustega samas valdkonnas samal ajal.

Faatilisuse mõisteluugu ei ole käesoleva uurimistööga mõistagi ammendunud. Tõelised katsumused ootavad alles ees. Malinowski, Jakobson ja La Barre kujutavad endast vaid kõige konkreetsemaid pidepunkte – neid võib pidada autoriteetideks, kelle kontseptsioonid mängisid olulist ja märgatavat rolli 20. sajandi keskel ja teisel poolel. Alates 1990ndatest valitseb aga tohuvabohu, millest isegi siinkirjutajal on raske veel midagi konkreetset öelda. Kui varasemalt olid ühte või teist faatilist mõistet kasutavate teadustööde uurimisobjektideks näost-näku suhtlemine, kirjad, ajalehed, ilukirjandus, reklaamid, propaganda, raadio ja televisioon, siis siinkirjutaja eluajal on põllu vallutanud internet, SMS, jututoad, foorumid, blogid, sotsiaalmeedia jne. Faatiline suhtlemine ja selle uurimine käivad käsikäes suhtlustehnoloogiate arenguga ja teaduslikus kirjanduses, mis seda mõistet kasutab, võib väga kergesti näha just selle arengu konkreetseid etappe. Faatilisuse mõisteluugu on empiirilisel poolel paljuski lihtsalt sotsialiseerumise lähiajalugu – üks eriline aken, mille kaudu vaadata peale ja tagasi sellele, kuidas inimesed leiavad teisi inimesi.

Olgu sellega öeldud, et nõ faatiline metateooria – “Mis on faatilisus?” – on siinkirjutaja jaoks vaid üks etapp või lähenemisviis sellele, mida Jurgen Rueschi järgi võib nimetada inimsuhete semiootikaks. Samuti tuleb tunnistada, et hoolimata kõigist püüdlustest on käesolev

töö pelgalt *üritus*. Ainuüksi teoreetilisel poolel on veel palju tegemata tööd – veel palju, mida tuleks lähemalt lugeda ja lahti mõtestada. Seepärast annan “kokkuvõtte asemel” järgnevalt sellise ülevaate käesolevast uurimusest, mis osutab välja just need kohad, mis vajaksid lähemat tähelepanu.

***

Durkheimi mõju Malinowski mõttetööle sai käsitletud võrdlemisi pinnapealselt, sest Malinowski poleemika Durkheimi suunas võtab kohati väga esoteerilise kuju ning on seotud ka Wilfred Trotteri, William McDougalli, Gabriel Tarde, Sigmund Freudi jt panustega tol ajal sotsiaalteadusi huvitanud “kollektiivse mõistuse” ja massipsühhoosi küsimustesse, mille poole Malinowski pöördub oma teostes aeg-ajalt ikka tagasi, et sellega polemiseerida. Tema panus siin, vähemalt faatilise seisukohalt, on tõepoolest kokku võetav *osaduse sekulariseerimisena*, aga selle mitte-ebahuvitava küsimuse üksikasjalikum lahkamine ja Malinowski enda suhteliselt arusaamatu seisukoha põhjalik lahtiharutamine nõuaks eraldiseisvat publikatsiooni.

John Mahaffy suhtlusõpik on pälvinud kuritegelikult vähe tähelepanu. Dale Carnegie’st saadik on taolisi teoseid akadeemilistes ringkondades võib-olla liialt maha kantud (aga Jurgen Ruesch näiteks ei häbene tunnistada, et ta sai “sotsiaalsete tehnikate” osas Carnegie’lt nii mõnegi hea mõtte). Mis teeb Mahaffy teose eriliseks on see, et ta tõepoolest ehitab oma kommunikatsiooniteooria – selleks võib seda legitiimselt pidada – Immanuel Kantile, kelle *Puhta mõistuse Kriitikat* ta tõlkis ja kommenteeris. Selles suhtes on väga huvitav – ja Malinowski faatilise osadusega, eriti nõ “toiduosaduse” küsimuses, paljuski haakuv – ka Immanuel Kanti enda käsitus meeldivast õhtusöögi-peost teoses *Praktilise mõistuse kriitika*. Mahaffy teooria haakuvus Kanti kategooriatega ja Kanti enda – kui nii võib öelda – “faatiline teooria” jällegi nõuaks järjekordset eraldiseisvat publikatsiooni.

Wilfred Trotteri panuse puhul on märkimisväärne, et ta rõhutab juba olemasolevat informatsioonilist ühisosa suhtlejate vahel. See on selline põhjanev aspekt, mis Malinowski enda käsitluses terendab kuskil tagamaal, aga võtab väga konkreetse kuju just varajases Ameerika semiootikas. Näiteks Charles Morris nimetab seda sama nähtust – kui omavahel niisama suhtlevad inimesed sisuliselt vaid teevad kindlaks, et suhtluskaaslane teab samu asju, mida nemad teavad – “kommunisatsiooniks”, eristades seda Malinowskiga analoogselt tõelisest kommunikatsioonist, mille eesmärk on edastada uut informatsioon. Kommunisatsiooni puhul saatja ja vastuvõtja mõlemad juba teavad sama informatsiooni, aga suhtlemise eesmärk on välja peilida, kas ja kui palju on nende teadmuses ühisosa. Seda võib iga inimene ise faatilises

osaduses olles kogeda alatasa: räägitakse sellest, kust kumbki osapool on pärit, kus käidi koolis, kus tööl, keda tuntakse, millest teatakse jne – lõppkokkuvõttes just selle jaoks, et leida üles see ühisosa, mis võimaldab osapooltel tunda üksteisega osadust: *me mõlemad teame seda ja teist, me oleme sarnased*.

Siinkirjutaja on Morrise “kommunisatsiooni” kontseptsioonist kirjutanud varasemalt möödaminnes seoses enesega-suhtlemise või autokommunikatsiooniga (vt Rebane 2018). Samuti võib analoogia tõmmata Ameerika psühholoogi ja kognitiivse pöörde algataja, kognitiivse dissonantsi teooria rajaja Leon Festingeri varajase uurimusega (Festinger 1950), kus on sama nähtuse jaoks laenatud John Dewey esteetika-teooriast “konsummatorse [*consummatory*] kommunikatsiooni” mõiste; rõhuga sellel, et isegi kui suhtlejad omavahel uut informatsiooni ei vaheta, siis üksteisega mingi ühisosa olemasolu kindlaks tehes leiavad nad omavahelisest suhtlusest “tähendust”. Lugeja võib siinkohal aimata, et need pinnapealsed märkused on kõigest teemärgid ja sellesse küsimusse süvenemine nõuaks järjekordselt eraldiseisvat publikatsiooni.

Muuhulgas võib tänapäeval süüdimatult Trotterilt plagieerida, öeldes, et kui inimesed niisama vestlevad, siis nad vahetavad tõepoolest üksteisega muudkui “identiteedimärke”, st oma vaateid *kliimamuutuse, homoabieli, maksude, abordi, sõja, palgalõhe, elektriautode, jalgrattateede* jm taolistel teemadel, jälgides pingsalt kas vestluskaaslane tõrgub ühte või teist toetamast või on suisa ülepeakaela vastane. Trotter kirjutas George Herbert Mead-iga samal ajal ja nende mõlema analoogia koerte käitumisega ei ole kohe üldse kohatu: endiselt me uriseme ja haugume nende suunas, kes tahavad diametraalselt vastupidiseid asju kui meie – *inimene on endiselt inimesele hunt*.

John Dewey seos Malinowskiga on huvitav selle pärast, et peale Foxi ei ole keegi sellesse eriliselt sisse vaadanud. Malinowski on üldiselt tagantjärgi tuntud selle poolest, et ta polemiseeris oma aja suurkujudega – näiteks Durkheim ja Freud jäid talle varakult hambusse ja need juhtumid on üsna kuulsad (Malinowski nt lükkas “Oidipuse kompleksi” ümber teesiga, et matriarhaalsetes saare-ühiskondades, kus lapsed oma isa ei tea, on emapoolne *onu* nende isa-figuuriks ja asjad ei tööta üldse nii nagu Freud seda ette kujutas). Dewey võis aga vabalt olla see, kelle kaudu Malinowski tutvus *pragmatismiga*. Päeva lõpuks ongi üks Malinowski juures kõige paeluvam küsimus, kuidas sai tema üleüldine uurimistöö, mis alustas Nietzsche filosoofiaga, flirtis varajase sotsiaalpsühholoogia, psühhoanalüüsi ja biheiviorismiga ning lõpuks seadis 1940ndate alguses paika selle, mida me tänapäeval teame *Maslowi püramiidina*, sarnaneda 1923. aastal nii väga Ameerika pragmatismiga? Järjepidev vastastikune

intellektuaalne dialoog Dewey ja Malinowski kirjasõnade vahel, nagu Fox arvab, seletaks nii mõndagi. Faatiline osadus, tasub siinkohal meelde tuletada ja rõhutada, on Malinowski järgi *sõnamärkide teotsemine*. Järjekordselt üks äärmiselt huvitav küsimus, mis ootab eraldiseisvat publikatsiooni.

Dewey panus on märkimisväärne ka teise külje pealt. Nimelt, Dewey oli pühendunud kантиaan. See sai siinkirjutajale selgeks 2019. aasta Semiootika Sügiskoolis, kus ilmses, et kõik meie armastatud kантиaanid – John Dewey, Ernst Cassirer, Johan Huizinga ja Juri Lotman – lähtuvad täpselt samast töö ja mängu eristusest. Muu hulgas rõhutab nimetatud alapeatükk seda, et Dewey ja Kanti *triaadid* on koledal kombel Pythagorase ja Platoni nägu ning soovitab “iseseisvat analüüsi” – eraldiseisvat publikatsiooni. Siinkohal võib nentida, et see on üks lähemaid projekte, mis võib tegelikult teoks saada. Pütaagorlikud ja platoonilised triaadid on kahtlemata tülküsimuseks filosoofidele ja filoloogidele veel pikaks ajaks, aga siinkirjutaja on juba oma varbad sellesse tumedasse vette kastnud (vt Rebane 2020b) ja see ei jää kohe kindlasti viimaseks korra. Eraldiseisev publikatsioon sellest, kuidas Platon kasutas (ja väärkasutas) pütaagorlaste hingejagude-teooriat, ootab kannatamatult valmimist.

Roman Jakobsoni osas on vähem lahtiseid otsi. Tema *Valitud kirjutised* kujutavad endast jätkuvalt üüratut varamut, millest oluline osa on ainult inglise keele oskajale ligipääsetamatu. Tõenäosus aga, et sealt veel midagi konkreetset seoses faatilise funktsiooniga võiks välja meelitada, on väike. Teisalt ei pruugi lugu olla täielikult lõpetatud. Just nagu Malinowski puhul pidas siinkirjutaja oma ülevaadet tema mõiste kujunemisest enam-vähem lõpetatuks kuniks ta ühel ilusal päeval leidis E. A. Rossi raamatu, kust Malinowski oli mitu lehekülge oma määratlusse ümber jutustanud, on vägagi võimalik, et on mõni seos, mida lihtsalt ei ole võimalik ette aimata (*there are unknown unknowns*). Siiski on üks juhtnõör, milles siinkirjutaja on natuke rohkem veendunud, aga ei ole veel lahti harutanud. Nimelt, La Barre faatilise kommunikatsiooni mõiste üleüldiselt kukkus kurtidele kõrvadele – seda mainiti siin ja seal 1950ndate teisel poolel, aga see mõiste justkui ei võtnud vedu ning siis peatselt tuli Jakobson oma faatilise funktsiooniga ja summutas need vähesedki pominad faatilisest kommunikatsioonist nagu La Barre seda ette kujutas. Ühtäkki unustasid kõik La Barre ära, peale ühe – keeleteadlane Charles Hockett, kes kasutas tema mõistet just tema tähenduses sageli. Hockett ja Jakobson aga olid omavahel niivõrd lähedased, et Jakobsoni tsiteeritakse isegi Hocketti surmale järgnenud meenutuses (Gair 2003). Pole võimatu, et La Barre oli kaudselt – läbi Hocketti – see, kelle tõttu sündis faatiline funktsioon.

Jakobsoni semiootikaga üleüldiselt ei ole siinkirjutaja lõpetanud. Üks huvitavamaid aspekte tema mõttetöö juures on Juri Tõnjanoviga kahasse kirjutatud ühisteesides “Kirjanduse ja keele uurimise probleemid” (Tõnjanov, Jakobson 2014[1928]) üles seatud programm, mille kestvat mõju Jakobsoni arusaamale keele, kirjanduse, kultuuri ja ühiskonna omavahelistest seostest võib kohata *Valitud Kirjutistes* läbivalt. Elu lõpu poole nimetab ta ise seda nõ *permanentse dünaamilise sünkroonia* küsimuseks: uus ei hävita vana, mõlemad eksisteerivad samaaegselt ja on üksteisega keerulistes läbipõimitud suhetes. Tartu semiootikud võivad aimata, et selle taga on midagi sellist, mida võib võrrelda Juri Lotmani semiosfääriga.

Samuti mõlgub siinkirjutaja meelel juba pikalt mõte, et tegelikult oleks vaja *kõik* Jakobsoni keelefunktsioonid põhjalikult üle vaadata. “Lingvistika ja poeetika” avaldamisest saadik ei ole midagi tüüpilisemat kui see, et tema keelefunktsioone proovitakse järgi ühe või teise uurimisobjekti peal ja *otsitakse* oma näiteid igast funktsioonist. Mida siinkirjutajale teadaolevalt veel ei eksisteeri, on põhjalik ülevaade sellest, kuidas Jakobson ise kasutab oma funktsioone, eriti oma rohketes luuleanalüüsides.

Kirjandus

- Abercrombie, David 1956. *Problems and Principles: Studies in the Teaching of English as a Second Language*. London: Longmans.
- Barker, George C. 1945. The Social Functions of Language. *ETC: A Review of General Semantics* 2(4): 228–234. URL: <https://www.jstor.org/stable/42575938>
- Bourdieu, Pierre 1990[1980]. Structures, *Habitus*, Practices. – *The Logic of practice*. Tõlkinud Richard Nice. Stanford: Stanford University Press, 52–65. URL: <https://archive.org/details/logicofpractice0000bour/page/52/mode/2up>
- Bühler, Karl 2011[1934]. *Theory of Language: The Representational Function of Language*. Tõlkinud Donald Fraser Goodwin ja Achim Eschbach. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- De Laguna, Grace Andrus 1927. *Speech: Its Function and Development*. New Haven: Yale University Press. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.90310>
- Dewey, John 1910. *How We Think*. Boston: D. C. Heath & Co. URL: <https://archive.org/details/howwethink00dewe>
- Durkheim, Émile 1915[1912]. *The Elementary Forms of the Religious Life*. Tõlkinud Joseph Ward Swain. London: George Allen & Unwin Ltd. URL: <https://archive.org/details/elementaryformso00durk>
- Festinger, Leon 1950. Informal Social Communication. *Psychological Review* 57(5): 271–282. DOI: [10.1037/h0056932](https://doi.org/10.1037/h0056932)
- Fox, Robert Bradford 1944. *Bronislaw Malinowski: A Critical Analysis*. Masters Thesis Presented to the Faculty of the Graduate School of The University of Texas. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/211387377.pdf>
- Gair, James W. 2003. Charles F. Hockett. *Language* 79(3): 600–613. URL: <https://www.jstor.org/stable/4489467>
- Gardiner, Alan H. 1919. Some thoughts on the subject of language. *Man* 19: 2–6. DOI: [10.2307/2839915](https://doi.org/10.2307/2839915)
- 1932. *The Theory of Speech and Language*. Oxford: Clarendon Press. URL: <https://archive.org/details/theoryofspeechla0000unse>
- 1940. *The Theory of Proper Names: A Controversial Essay*. Oxford: Oxford University Press. URL: https://archive.org/details/trent_0116302060920

- Goldsmith, Michael 1988. Malinowski and Gardiner: The Egyptian Connection. *History of Anthropology Newsletter* 15(1): 5–11. URL: <https://repository.upenn.edu/han/vol15/iss1/6/>
- Goody, Jack; Watt, Ian 1963. The consequences of literacy. *Comparative Studies in Society and History* 5(3): 304–345. URL: <https://www.jstor.org/stable/177651>
- Grinker, Roy R. (toim.) 1956. *Toward a Unified Theory of Human Behavior*. New York: Basic Books. URL: <https://archive.org/details/towardunifiedthe0000grin>
- Haberland, Hartmut 1984. A Field Manual for Readers of “The Problem of Meaning in Primitive Languages” by Bronislaw Malinowski. *ROLIG-papir* 31: 17–51. URL: https://www.academia.edu/698330/A_field_manual_for_readers_of_The_problem_of_meaning_in_primitive_languages_by_Bronislaw_Malinowski
- 1996. Communion or Communication: A historical note on one of the “founding fathers” of pragmatics. – Sackmann, Robin; Budde, Monika (toim.), *Theoretical Linguistics and Grammatical Description: Papers in Honour of Hans-Heinrich Lieb on the Occasion of His 60th Birthday*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 163–166. DOI: [10.1075/cilt.138.13hab](https://doi.org/10.1075/cilt.138.13hab)
- Haverkate, Henk 1988. Politeness strategies in verbal interaction: An analysis of directness and indirectness in speech acts. *Semiotica* 71(1): 59–71. DOI: [10.1515/semi.1988.71.1-2.59](https://doi.org/10.1515/semi.1988.71.1-2.59)
- Jakobson, Roman; Halle, Morris 1956. *Fundamentals of Language*. The Hague: Mouton. DOI: [10.1515/9783110889611-002](https://doi.org/10.1515/9783110889611-002)
- Jakobson, Roman; Waugh, Linda R. 1988[1979]. The sound shape of language. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings VIII: Major Works 1976–1980. Completion Volume One*. Berlin; New York: Mouton, 1–315. DOI: [10.1515/9783110862744.125](https://doi.org/10.1515/9783110862744.125)
- Jakobson, Roman 1956. Two aspects of language and two types of aphasic disturbances. – Jakobson, Roman; Halle, Morris (toim.), *Fundamentals of Language*. The Hague: Mouton, 55–82. DOI: [10.1515/9783110889611-003](https://doi.org/10.1515/9783110889611-003)
- 1962[1941]. Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings I: Phonological Studies*. ‘s-Gravenhage: Mouton, 328–401. DOI: [10.1515/9783110892499.328](https://doi.org/10.1515/9783110892499.328)
- 1971a[1953]. Pattern in linguistics (Contribution to debates with anthropologists). – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague; Paris: Mouton, 223–228. DOI: [10.1515/9783110873269.223](https://doi.org/10.1515/9783110873269.223)

- 1971b[1953]. Results of a joint conference of anthropologists and linguists. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague; Paris: Mouton, 554–567. DOI: [10.1515/9783110873269.554](https://doi.org/10.1515/9783110873269.554)
- 1971c[1956]. Sergej Karcevskij: August 28, 1884 – November 7, 1955. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague; Paris: Mouton, 517–521. DOI: [10.1515/9783110873269.517](https://doi.org/10.1515/9783110873269.517)
- 1971d[1957]. Shifters, verbal categories, and the Russian verb. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague, Paris: Mouton, 130–147. DOI: [10.1515/9783110873269.130](https://doi.org/10.1515/9783110873269.130)
- 1971e[1960]. The Kazan' school of Polish linguistics and its place in the international development of phonology. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague; Paris: Mouton, 394–428. DOI: [10.1515/9783110873269.394](https://doi.org/10.1515/9783110873269.394)
- 1971f[1961]. Linguistics and communication theory. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague; Paris: Mouton, 570–579. DOI: [10.1515/9783110873269.570](https://doi.org/10.1515/9783110873269.570)
- 1971g[1963]. Parts and wholes in language. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague, Paris: Mouton, 280–284. DOI: [10.1515/9783110873269.280](https://doi.org/10.1515/9783110873269.280)
- 1971h[1967]. Linguistics in relation to other sciences. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague; Paris: Mouton, 655–696. DOI: [10.1515/9783110873269.655](https://doi.org/10.1515/9783110873269.655)
- 1971i[1968]. Language in relation to other communication systems. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague; Paris: Mouton, 697–708. DOI: [10.1515/9783110873269.697](https://doi.org/10.1515/9783110873269.697)
- 1981a[1960]. Linguistics and poetics. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings III: Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*. The Hague, Paris, New York: Mouton, 18–51. DOI: [10.1515/9783110802122.18](https://doi.org/10.1515/9783110802122.18)
- 1981b[1964]. Language in operation. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings III: Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*. The Hague; Paris; New York: Mouton, 7–17. DOI: [10.1515/9783110802122.7](https://doi.org/10.1515/9783110802122.7)
- 1981c[1968]. Poetry of grammar and grammar of poetry. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings III: Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*. The Hague: Mouton de Gruyter, 87–97. DOI: [10.1515/9783110802122.87](https://doi.org/10.1515/9783110802122.87)

- 1981d. Retrospect. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings III: Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*. The Hague: Mouton de Gruyter, 765–789. DOI: [10.1515/9783110802122.765](https://doi.org/10.1515/9783110802122.765)
- 1985[1976]. Metalanguage as a linguistic problem. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings VII: Contributions to Comparative Mythology. Studies in Linguistics and Philology, 1972–1982*. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton, 113–121. DOI: [10.1515/9783110855463.113](https://doi.org/10.1515/9783110855463.113)
- 1988[1984]. La théorie saussurienne en retrospection. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings VIII: Major Works 1976–1980. Completion Volume One*. Berlin; New York; Amsterdam: Mouton de Gruyter, 391–435. DOI: [10.1515/9783110862744.391](https://doi.org/10.1515/9783110862744.391)
- 2012[1960]. Lingvistika ja poeetika. Tõlkinud Neeme Lopp ja Arne Merilai. *Akadeemia* 10: 1731–1773. URL: <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:130692/171925/page/6>
- Karcevski, Serge 1941. Introduction à l'étude de l'interjection. *Cahiers Ferdinand de Saussure* 1: 57–75. URL: <https://publish.iupress.indiana.edu/read/geneva-school-reader-in-linguistics/section/f252ab56-f79b-482f-b8af-709af557e050>
- La Barre, Weston 1949. The Apperception of Attitudes: Responses to “The Lonely Ones” of William Steig. *American Image* 6(1): 3-43. URL: <https://www.jstor.org/stable/26301203>
- 1954. *The Human Animal*. Chicago: University of Chicago Press. URL: <https://archive.org/details/humananimal00laba>
- 1970. *Ghost Dance: The Origins of Religion*. New York: Doubleday. URL: <https://archive.org/details/ghostdanceorigin00laba>
- Laver, John 1975. Communicative functions of phatic communion. – Kendon, Adam; Harris, Richard M.; Key, Mary Ritchie (toim.), *Organization of Behavior in Face-to-face Interaction*. The Hague: Mouton, 215–238. DOI: [10.1515/9783110907643.215](https://doi.org/10.1515/9783110907643.215)
- League, Richard 1977. *Psycholinguistic Matrices: Investigation into Osgood and Morris*. The Hague; Paris: Mouton. URL: <https://archive.org/details/psycholinguistic0000leag>
- Lorimer, Frank 1929. *The Growth of Reason: A Study of the Rôle of Verbal Activity in the Growth of the Structure of the Human Mind*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. URL: <https://archive.org/details/dli.ministry.13666>
- Mahaffy, John Pentland 1887. *The Principles of the Art of Conversation*. London: Macmillan and Co. URL: <https://archive.org/details/b21965407>
- Malinowski, Bronisław 1913. Review of *Les Formes Élémentaires de la Vie Religieuse* by Émile Durkheim. *Folklore* 24(4): 525–531. DOI: [10.1080/0015587X.1913.9719588](https://doi.org/10.1080/0015587X.1913.9719588)

- 1922. *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: Routledge & Kegan Paul, Ltd. URL: <https://archive.org/details/argonautsofweste00mali>
- 1931. Culture. – Seligman, Edwin R. A. (toim.), *Encyclopedia of the Social Sciences*, Volume 4. New York: The Macmillan Company, 621–646.
- 1948[1923]. The problem of meaning in primitive languages. – Ogden, Charles K.; Richards, Ivor A. *The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc., 293–336. URL: <https://archive.org/details/meaningofmeaning00ogde/page/296/mode/2up>
- 1989[1967]. *A Diary in the Strict Sense of the Term*. London: The Athlone Press. URL: <https://archive.org/details/diaryinstrictsen00mali>
- 2020[1923]. Tähenduse Probleem Primitiivsetes Keeltes. – *Maagia, Teadus ja Religioon ning Teisi Esseid*. Tõlkinud Olavi Teppan, järelsõna Toomas Gross. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 287–340.
- Mowrer, O. Hobart 1950. On the psychology of “talking birds”: A contribution to language and personality theory. – *Learning theory and personality dynamics: Selected papers*. New York: Ronald, 688–726. URL: <https://archive.org/details/learningtheorype0000mowr/page/688/mode/2up>
- Mukařovský, Jan 1976[1938]. Poetic reference. – Matejka, Ladislav; Titunik, Irwin R. (toim.), *Semiotics of Art: Prague School Contributions*. Cambridge: MIT Press, 155–163. URL: <https://archive.org/details/semioticsofartpr00mate/page/154/mode/2up>
- Nord, Christiane 2007. The phatic function in translation: Metacommunication as a case in point. *Belgian Journal of Linguistics* 21(1): 171–184. DOI: [10.1075/bjl.21.12nor](https://doi.org/10.1075/bjl.21.12nor)
- Ogden, Charles K.; Richards, Ivor A. 1923. *The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc. URL: <https://archive.org/details/meaningofmeaning00ogde>
- Ogden, Charles K. 1932. *Bentham's Theory of Fictions*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. URL: <https://archive.org/details/benthamstheoryof0000bent>
- Parker, Dorothy 1930. *The Collected Short Stories of Dorothy Parker*. New York: The Modern Library. URL: <https://archive.org/details/collectedstories00park>
- Pear, Tom Hatherley 1930. *The Psychology of Conversation*. London: Thomas Nelson & Sons.
- Pieris, Ralph 1951. Speech and Society: A Sociological Approach to Language. *American Sociological Review* 16(4): 499–505. DOI: [10.2307/2088282](https://doi.org/10.2307/2088282)

- Rebane, Rasmus 2018. Autokommunikatsioon Peirce'i ja Lotmani Vahel. *Acta Semiotica Estica* XV: 119–142. URL:
https://www.academia.edu/38022794/Autokommunikatsioon_Peircei_ja_Lotmani_vahel
- 2019. Malinowski mõiste “faatiline osadus” kontekst. *Acta Semiotica Estica* XVI: 99–113. URL:
https://www.academia.edu/41624112/Malinowski_m%C3%B5iste_faatiline_osadus_kontekst
- 2020a. Instinktid ja tundmused Malinowski “faatilises osaduses”. *Acta Semiotica Estica* XVII: 115–137. URL:
https://www.academia.edu/45104923/Instinktid_ja_tundmused_Malinowski_faatilises_osaduses
- 2020b. Peirce Chase'ing Pythagoras. *Sign Systems Studies* 48(2/4): 350–367. DOI:
[10.12697/SSS.2020.48.2-4.08](https://doi.org/10.12697/SSS.2020.48.2-4.08)
- 2021. The context of Jakobson's phatic function. – Sütiste, Elin; Gramigna, Remo; Griffin, Jonathan; Salupere, Silvi (toim.), *(Re)considering Roman Jakobson*. Tartu Semiotics Library 23. Tartu: University of Tartu Press, 227–244. URL:
https://www.academia.edu/49283211/The_context_of_Jakobsons_phatic_function
- 2023. Jakobsoni keelefunktsioonide skeemist. *Acta Semiotica Estica* XIX: 156–165. URL:
https://www.academia.edu/97638055/Jakobsoni_keelefunktsioonide_skeemist
- Richards, Ivor A. 1974. Linguistics into poetics. – *Poetries: Their Media and Ends*. The Hague; Paris: Mouton, 39–49. DOI: [10.1515/9783110812749-007](https://doi.org/10.1515/9783110812749-007)
- Ruesch, Jurgen; Bateson, Gregory 1951. *Communication: The Social Matrix of Psychiatry*. New York: Norton, 168–211. URL: <https://archive.org/details/communicationsoc00inrues>
- Ruesch, Jurgen; Kees, Weldon 1956. *Nonverbal Communication: Notes on the Visual Perception of Human Relations*. Berkeley; Los Angeles: University of California Press. URL:
https://archive.org/details/nonverbalcommuni0000rues_19q2
- Ruesch, Jurgen 1948. Experiments in psychotherapy: I. Theoretical considerations. *The Journal of Psychology* 25(1): 137–169. DOI: [10.1080/00223980.1948.9917367](https://doi.org/10.1080/00223980.1948.9917367)
- 1972[1953]. Synopsis of the theory of human communication. – Sebeok, Thomas A. (toim.), *Semiotic Approaches to Human Relations*. The Hague; Paris: Mouton, 47–94. DOI:
[10.1515/9783110816228.47](https://doi.org/10.1515/9783110816228.47)

- Sapir, Edward 1949. Communication. – Mandelbaum, David G. (toim.), *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*. Berkeley: University of California Press, 104–109. URL: https://brocku.ca/MeadProject/Sapir/Sapir_1935_b.html
- Sebeok, Thomas A. 1972. *Perspectives in Zoosemiotics*. The Hague: Mouton. URL: <https://archive.org/details/perspectivesinzo0000sebe>
- Smith, Susan M. 1973. Review of *Perspectives in Zoosemiotics* by Thomas A. Sebeok. *The Auk* 90(3): 701–703. DOI: [10.2307/4084191](https://doi.org/10.2307/4084191)
- Sonesson, Göran 1999. The life of signs in society – and out of it: Critique of the communication critique. *Sign Systems Studies* 27: 88–127. DOI: [10.12697/SSS.1999.27.05](https://doi.org/10.12697/SSS.1999.27.05)
- Thouless, Robert H. 1927. *Social Psychology: A Text Book for Students of Economics and of Social Sciences*. London: W. B. Clive. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.90039>
- Tolman, Edward C. 1942. *Drives Toward War*. Oxford: Appleton-Century.
- Tõnjanov, Juri; Jakobson, Roman 2014[1928]. Kirjanduse ja keele uurimise probleemid. Tõlkinud Märt Väljataga. – Väljataga, Märt (toim.), *Kirjandus kui selline: Valik Vene vormikoolkonna tekste*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 237–239.
- Trotter, Wilfred 1921[1916]. *Instincts of the Herd in Peace and War*. London: T. Fisher Unwin Ltd. URL: <https://archive.org/details/instinctsofherdi00trotiala>
- Voloshinov, Valentin N. 1983. Discourse in life and discourse in poetry. – Shukman, Ann (toim.), *Bakhtin School Papers (Russian Poets in Translation)*. Oxford: RPT Publications, 5–30.
- Waugh, Linda R. 1987. On the sound shape of language: Mediacy and immediacy. – Rudy, Stephen (toim.), *Selected Writings VIII: Major Works 1976–1980. Completion Volume One*. Berlin; New York: Mouton, 255–271. DOI: [10.1515/9783110862744.255](https://doi.org/10.1515/9783110862744.255)
- Wheelwright, Philip 1968[1954]. *The Burning Fountain: A Study in the Language of Symbolism*. Bloomington; London: Indiana University Press. URL: <https://archive.org/details/burningfountains0000whee>
- Zuckerman, Charles H. P. 2016. *Phatic violence?* Gambling and the arts of distraction in Laos. *Journal of Linguistic Anthropology* 26(3): 294–314. DOI: [10.1111/jola.12137](https://doi.org/10.1111/jola.12137)
- 2020. Phatic, The: Communication and Communion. – Stanlaw, James (toim.), *The International Encyclopedia of Linguistic Anthropology*. DOI: [10.1002/9781118786093.iela0311](https://doi.org/10.1002/9781118786093.iela0311)

Summary

The formation of the concepts of phatic communion and phatic function

In his 1923 essay, “The Problem of Meaning in Primitive Languages”, which was published as a supplement to Ogden and Richards’ study, *The Meaning of Meaning*, Bronisław Malinowski first coined the term *phatic communion*, identifying it as a novel way of using language: not in order to convey ideas but merely for the sake of enjoying other people’s company. In his December 27, 1956, Presidential Address at the Annual Meeting of the Linguistic Society of America, Roman Jakobson first introduced his famous scheme consisting of six functions of language corresponding to the six constitutive factors in any speech event. In 1958, he presented it once more at an interdisciplinary Conference on Style, where his earlier presentation was given verbatim as a Closing Statement for the linguists’ panel. Supplemented with a lengthy discussion on the minutiae of the poetic function of language, this was published in the conference proceedings, *Style in Language*, edited by Thomas A. Sebeok, in 1960, introducing to the wider world his concept of the *phatic function* of language.

While many use these terms interchangeably or mesh them in a further concept of their own, some have also noticed the wide and substantial gap between Malinowski’s phatic communion and Jakobson’s phatic function. Among the most notable treatments of these concepts are Hartmut Haberland’s two papers (1984, 1996) pointing out the incommensurate nature of both concepts: Malinowski intentionally spoke of *communion*, a type of situation characterized by a purely linguistic reciprocity (such as mutually observing the weather or some other equally obvious and trivial occurrence), to distinguish it from *communication*, which entails some exchange of urgent or relevant information. More recently, Charles Zuckerman’s two papers (2016, 2020) have attempted to distinguish these two *phaticities* as “tropes”, giving marked preference for Jakobson’s emphasis on communicative contact and Jakobson’s focus on the interlocutor’s mutual attention and, for his own work, ways of exploiting it in competitive games.

These are by and large the only noteworthy treatments that have made an attempt to come to grips with how different Malinowski’s phatic communion and Jakobson’s phatic function are from each other, and both veer on the side of *reception*: one making a plea not to confuse them due to their very premises being incompatible and thus missing the point of both, and the

other calling attention to their respective underlying assumptions about the nature of human communication, treating these tropes as ideologies. Neither examines them thoroughly from the standpoint of their *conception*, i.e. Malinowski's and Jakobson's respective intellectual influences, hidden references, and academic polemics. The aim of this thesis is to examine these issues by uncovering the most likely contemporary sources for each thinker's phatic concept. The thesis consists of an amendment of two already published papers: one originally in Estonian, entitled – in translation – “The context of Malinowski's concept of "phatic communion”” (Rebane 2018), and the other originally published in English, titled “The context of Jakobson's phatic function” (Rebane 2021), which has been translated into Estonian for this thesis.

The author has also published a separate addendum, in Estonian, entitled “Instincts and sentiments in Malinowski's “phatic communion”” (Rebane 2020a), which delves deeper into the more murky social-psychological questions involved with phatic communion that Malinowski based on his readings of William McDougall and Alexander Shand, and uncovers his striking and significant borrowings from an American sociologist, Edward Alsworth Ross. More recently the author has written a short paper, again in Estonian, entitled “On Jakobson's scheme on language functions” (Rebane 2023), which calls attention to the numerous notes sprinkled throughout his *Selected Writings* that touch upon cryptanalysis, and proposes an alternative way to visualize Jakobson's scheme of factors and functions based on those remarks, while speculating that the end result is how Jakobson might have originally visualized it but may have had to alter the design due to its superficial resemblance to the Star of David and the Tree of Life diagram used in Kabbalah, amounting to little more than an entertaining piece of speculation.

Chapter 1 begins with a follow-up to Zuckerman's cue that Malinowski's phatic communion may have something to do with Durkheim's concept of *collective effervescence*. The author comes to a conclusion that Durkheim is indeed the source for Malinowski's use of the term “communion”, as is evident in Malinowski's (1913) review of Durkheim's *The Elementary Forms of Religious Life*. This review abounds in language all-too-familiar from Malinowski's definition of phatic communion, such as, for example, his rhetorical question, “Or, finally, is society, in its crowd-aspect, nothing more than the atmosphere in which *individuals* create religious ideas?” (1913: 529). The author freely admits to not making much headway into this question: Durkheim is universally recognized as Malinowski's favorite straw-man during his early period, and his writings from that time, e.g. *Argonauts* (Malinowski 1922)

and numerous papers, brim with out-of-nowhere theoretical polemics against the concept of collective mind. The most poignant aspect here being that Malinowski does not believe that frequent crowd-gatherings are the source of religious ideas, which makes his invention of “phatic communion” a sort of counter-argument against Durkheim: frequently, people meet in crowds and talk and talk but no exchange or origination of ideas thereby takes place. The author recognizes that there might be more to this than meets his eye but is hampered from drawing more minute conclusions by both Durkheim and Malinowski being exceedingly obtuse and abstruse on these subjects.

The chapter proceeds with an examination of John Mahaffy’s *The Principles of the Art of Conversation* (1887), the first page of which is quoted in both Ogden and Richards’ first chapter and Malinowski’s definition of phatic communion, although it is uncertain which came first. In any case the author points out that Mahaffy as well as the next few sources that preceded Malinowski all argue that communication is not necessarily a matter of exchanging ideas but a pleasurable activity in itself. The author notes that in his opinion Mahaffy is undeservedly neglected. Far from being a moralistic piece of dribble as many such books tend to be, or as self-serving as the progenitor of self-help books for sales-people, Dale Carnegie, it is worthwhile to mention that Mahaffy was a profuse classical philologist who, among many other achievements, translated and annotated Immanuel Kant’s *Critique of Pure Reason*. Mahaffy’s treatment of conversation therefore follows the scheme of Kant’s famous system of categories and may be said to be very much ahead of its time – had these aforementioned authors gone further than Mahaffy’s first page and popularized its methodology, perhaps communication studies would have been set on a much firmer footing decades before it became popular. Instead, their major take-away seems to be merely that *all people like to talk*.

In a footnote to his definition of phatic communion, Malinowski wrote that “the term Herd-instinct has been misused in *a recent sociological work*” (1948[1923]: 314; *emphasis mine* – R.R.). Scouring the Internet Archive for contemporary works that deal with the “Herd-instinct” enabled the author to find the missing citation: it is Wilfred Trotter’s *Instincts of the Herd in Peace and War*, first published in 1916 and again soon after the war, in 1919 and 1921. It is certain that Malinowski indeed meant this exact book because his definition of phatic communion contains at least three points of similitude with it: (1) conversation not necessarily an exchange of ideas but an affirmation of shared knowledge, yet nevertheless pleasurable; (2) there is “herd-recognition”, a mechanism for distinguishing friend from foe, which Malinowski turns into a linguistic issue, although even in Trotter’s time it might have been ideological or

political; and (3) resistance towards new ideas, which Trotter frames as a normal state of being for our species, even anticipating the theory of cognitive dissonance in a way. Malinowski calls it a “sociological work” but Trotter was a brain-surgeon by profession, just an intellectually active and widely esteemed one who published fairly frequently. By the looks of it, he is still widely regarded as respectable and insightful by modern scholars of that time, especially English ones, and his book is indeed not without its merits (e.g. Sigmund Freud’s *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, 1922, is largely a response to it).

For the next piece the author had to pay out of his own meager factory salary to have the University of Texas at Austin scan an unpublished thesis from 1944, which he is happy to see is by now freely available for everyone: this is his namesake (“rebane” is ‘fox’ in Estonian) R. B. Fox’s *Bronislaw Malinowski: A Critical Analysis*, which among other worthwhile efforts makes a convincing case for the continual intellectual exchange between John Dewey and Malinowski. As Fox puts it, they both read each other’s works – the intellectual giants of the time that they were – and in a manner secretly responded to each other book-by-book. There have been significant mumblings in secondary literature on how exactly it happened that Malinowski seems to have anticipated American pragmatists so early on, and that his concept of phatic communion basically amounts to applying its main principles on communication: language and speech are not separate entities for Malinowski, but a singular “mode of action” – what much later pragmatists would call *linguaging*. Here’s the simple hypothesis supported by Fox: Malinowski merely read Dewey’s *How We Think* (1910).

Dewey is very clearly within the aforementioned camp with Mahaffy and Trotter on the primary issue of phatic communion: people widely think that language expresses thought, which is only a mistaken half-truth according to Dewey. In his system, being the Kantian that he is, there are three tiers or what we would call, after Jakobson, language functions: (1) to influence the actions of others, by emotion, desire, thought; (2) to establish closer social relations with other people; and only then as a relatively late development (3) to express thought. Now, clearly, Malinowski, in his definition of phatic communion, is strictly negating the first: when we are *just talking* and it actually is *just talking*, that is, spending time in a pleasurable way while using language, then we are not exactly trying to make the other person *do something*. There are frequent overtures in Malinowski’s definition to this effect that need not be repeated here. Let’s just say that when we’re sitting around a campfire in the late evening and amusing each other with our speech, then there is absolutely no impetus to get any other person to do anything - *just talking* for our own entertainment is all that we’re doing. That is

phatic communion – that new discovery of Malinowski’s – that people sometimes talk only for the sake of talking and in some measure to become familiar with other people through talking. That is it. There’s no mystery or confusion in it – Dewey proposed in 1910, and many others have expressed even before that, what Malinowski made his own unique discovery in 1923.

The last entry relating to Malinowski forms a bridge with Jakobson. Namely, Malinowski moved to London in the early 1910s and made some very advantageous acquaintances there very early on. These include Edwig Seligman, Havelock Ellis, Edvard Westermarck, not to mention Ogden and Richards, and many other notable people, especially in anthropology (W. H. R. Rivers and others). Truly, the man who coined a novel scientific term for socializing had himself a knack for socializing – go figure. Amongst these new and very interesting acquaintances was one Alan Gardiner, an egyptologist, who initially corresponded with Malinowski because he was first set to go study the natives of Sudan. Things took their turn and Malinowski ended up in Papua New Guinea, and not even on the cannibal island he first set his sight on, but he and Gardiner continued their correspondence. We know this for certain because part of their correspondence on the subject of language was published under the title “Some thoughts on the subject of language” (Gardiner 1919) in the journal *Man*. That piece of writing can be accounted as the progenitor of “phatic communion”: Malinowski even borrowed some language (e.g. “countersign of thought”) from it for his definition of phatic communion.

That is not of course the end of the story. Gardiner, much like Malinowski, was a cosmopolitan thinker. While Jakobson was struck by Ferdinand de Saussure’s distinction between speech and language around 1917–1919 in the heat of the Bolshevik revolution, on the other side (or middle?) of the continent one Karl Bühler was preaching his own new *organon* of linguistic investigation. While indeed Bühler visited the Prague Linguistic Circle in the early 1930s, and one Roman Jakobson could have caught his lecture there, Alan Gardiner records in his *The Theory of Speech and Language* (1932) a lecture he attended at London very early on by Karl Bühler, and wrote it up thusly: “(1) the speaker, (2) the listener, (3) the things referred to, and (4) the linguistic material” (Gardiner 1932: 7). Now, any historian of linguistics or basically any semiotician worth his or her salt could tell you immediately that this is *the thing*. This is what Jakobson appended his (5) metalingual and then (6) phatic function to during his residence in the USA. Alan Gardiner is the so-called “bridge” between Malinowski, whom he knew personally, and Jakobson, who was an immediate and avid fan, praising every one of Gardiner’s linguistic works in his *Selected Writings*. It is universal knowledge that Jakobson’s scheme rests and expands upon Bühler’s so-called *organon*. Alan Gardiner, an obscure and

idiosyncratic egyptologist, may very well be the reason why. The subchapter dedicated to him quotes at length what he wrote on “phatic communion” in 1932 because it appears to have given Jakobson the idea that phatic expressions, e.g. greetings, ritual formulas, leave-takings, and what-not, exemplify what Gardiner himself calls “Stereotyped formulas”. While this may not explain much in itself, it certainly explains a heck of a lot when it comes to Jakobson’s phatic function.

Chapter 2 begins with the obvious affection Jakobson had for Gardiner, including the many citations to his works. There is very little to say about the matter aside from that his highest praise was hidden away in a French paper he wrote about de Saussure. This is by no means coincidental – Jakobson is known in semiotic circles for his adamant insistence on the separateness and distinctness of speech and language, which he termed, after the ancients (e.g. Augustine), *signans* and *signatum*. In the history of semiotics Jakobson is generally known for his insistence on this distinction, very much like Gardiner was. To be frank, Gardiner’s insistence on this distinction was borderline maniacal – for him, an obsessive thought that turns up all the time in his writings. Retrospectively, we do not wonder: speech and language are indeed, for us, very distinct entities, but this was not so obvious at the time and it was not as widely accepted in Malinowski’s time, who veered – in this issue, at least – towards American pragmatism and its marked conflation of *doing* and *the means by which something is done*. One cannot blame them, or him, even. Nevertheless, Gardiner was thoroughly adamant that this Saussurean distinction should be followed throughout and went out of his way to make it known amongst linguists – and Jakobson was one of many who took it to heart.

With regard to Jakobson’s cursory interest in talking birds, it is no wonder that he relied on his Harvard contemporary who dealt with this issue – Hobart Mowrer. Whereas the author had to spend his own money to get access to Fox’s thesis, with this he had a little help from a friend, one Joseph Corneli, an American from Texas, who went into the British Library at London and photographed the relevant pages with his smartphone. By now, of course, anyone can peruse the book on the Internet Archive, but at that time – nearly a decade ago – it landed like a lightning-strike: not only was there a substantive basis for the mention on “talking birds”, Jakobson himself had cited the man, only in the wrong place, in a follow-up article titled “Language in Operation”, which is largely about “The Raven” by Edgar Allan Poe.

Now, many may not realize this but Roman Jakobson was very interested in American culture: some of his most thorough and insightful works are dedicated to Edward Sapir and Edgar Allan Poe. The first substantive subchapter in the latter half of this work is dedicated to

Jakobson's awfully interesting take on human communication in "Language in Operation". There he retells a story about how he boarded a train, sat down, and then overheard a young couple talking about a rendition of "The Raven" which one of them had heard over the radio. Jakobson, being the communication-theorist that he is, relays those details to us *readers of these prospective pages* by putting it in print. Phaticity, it turns out, is not necessarily about the lack of meaning or information. It can very well be about information conveyed to you in reported speech and whatever else – information has, in a way, a life of its own.

Roman Jakobson was a castaway during WWII. He had just recently acquired Czech citizenship in the late 1930s and then, there they go – Germans are taking over Europe and killing Jewish persons, especially intellectuals. Roman Jakobson luckily had the good sense to smell the dynamite in the air and evacuated to Sweden, then Norway, and then USA. He got away. He was not of course the only one being thrown around from country to country like this. There is a very interesting parallel between Jakobson and one Jürgen Rüschi, later Jürgen Ruesch, who emigrated to the USA from Zurich approximately at the same time. Both of them worked in the field of communication theory, thus making it unsurprising that they might have reached similar methods and conclusions. The subchapter dedicated to Ruesch outlines three curious instances that have a "family resemblance" to Jakobson's phatic function. These are: (1) questions for the communication researcher; (2) metacommunication; and (3) social techniques.

A few years before Jakobson first presented his scheme, Jürgen Ruesch published his "Synopsis of the Theory of Human Communication" (1972[1953]), which concludes with 7 questions for the communication researcher/observer – aspects to pay attention to when studying any communicative situation. The author has made an attempt to match these with Jakobson's linguistic functions, and they do concur very neatly, aside from the 7th: *effect*. Jakobson has 6 factors and functions that are involved in any speech event. What he neglects is the 7th – what will happen after the message has reached its destination, and *communication has occurred* – e.g. does the intent match the effect? In this subchapter the author points out that Jakobson's scheme of linguistic functions was never meant to handle this, let's say, *pragmatic* dimension. What effect the message will have, after all, is not inherent in the linguistic structure of the message.

The thesis concludes with an acknowledgment that there may be much more to Jakobson's phatic function than may appear at first sight. Dorothy Parker's "Well" may very well be an illustration of the importance of *intonation*, rather than strict meaninglessness. The

author points out that Dorothy Parker had been used earlier as an illustration of phatic communion by David Abercrombie (1956), who relays an anecdote about Parker attending a social function and saying to people that she had just murdered her husband with an ax and is now quite well, uttering this with a facial expression and vocal tone appropriate for casual small talk (the same anecdote has been further relayed by Laver 1975 and others). This is followed by a speculation that Jakobson turned to Parker's "Well" as a substitute for Valentin Voloshinov's (a member of Bakhtin's circle but possibly Bakhtin's own) similar treatment of Russian "so" (*tak*) but may not have been able to use that reference because Bakhtin and the members of his circle were at that time still undiscovered and untranslated. While Jakobson knew of him early through his linguistic circles and reportedly mentioned him as one of the few intelligent critics of Russian Formalism, Bakhtin was found to be alive, to have survived the Soviet turmoils after WWII, and rehabilitated in a sense by the academia a little later in the 1960s.

The last subchapter takes this cue and attempts to point out the obscure connection with Jakobson's overall treatment of language. Namely, in his unique and (despite "Linguistics and poetics", which makes it appear more rigid than it actually is) somewhat ambiguous form of structuralism, there are typically three sets that go together: *factors*, *functions*, and *features*. For example, the speaker is a constitutive *factor* of the speech act, the emotional tone of his or her utterance is a physiognomic, expressive or stylistic *feature* of the utterance, and producing an impression of a certain emotion in the listener constitutes the emotive *function*. The author proposes that this holds for all six functions, although it is difficult to pin down which feature is most related to which factor and function. This may be why Jakobson discusses features more in his early phonological works and may have abandoned it during his American period. Nevertheless, the subchapter collates various relevant excerpts from Jakobson's *Selected Writings* and proposes that the phatic function may have originally have been meant to be carried by the *contoural* feature of speech sounds, which indicate whether the utterance is declarative (a statement), imperative (a command) or interrogative (a question), e.g. whether the speaker has finished talking and/or indicates the listener to respond. Hence, the newlyweds' exchange of "Well"-s can be seen as an interplay of intonation rather than a mere exchange of ritualized formulas. The author acknowledges that this interpretation verges on being purely hypothetical, and the issue calls for the attention of researchers better versed in the history of phonology.

In the conclusion, the author is remiss that this thesis did not include the very interesting concept of *phatic communication* proposed by the American anthropologist Weston La Barre, who appears to have taken up Malinowski's concept of phatic communion simultaneously (by 1949) with Jakobson, immediately after the republication of Malinowski's essay in the collection *Magic, Science and Religion and Other Essays* (1948). The thesis generally argues that Jakobson's first attempt to make something of phaticity occurs in his analysis of Edgar Allan Poe's *The Raven* in the paper "Language in Operation" (Jakobson 1981b[1964]), which was first penned in New York in 1949 as an introductory chapter to the planned book titled *Sound and Meaning*. Simultaneously, La Barre (1949) studied college students' interpretations of William Steig's cartoon-book "The Lonely Ones" and first formulated what he calls phatic communication – which amounts to what the general public soon began calling *nonverbal communication* instead, after the popularization of this term by Jurgen Ruesch.

La Barre's concept may be said to be much more complex and general, as its application is not limited to dyadic communication (e.g. communication between mother and infant, lovers, college room-mates, team-mates in sport, etc. who can sense the other's mental state merely by the nonlinguistic vocalizations they produce, i.e. grunts, sighs, general vocal tone, etc.): the concept of phatic communication is part of La Barre's psychoanalytical theory of human culture and he argues (quite convincingly), among many other things, that what separates a regular psychotic from a culture-bringer or Führer is their ability to communicate – "phatically" – their emotions and whether this allays or increases the general public's anxieties. If one were to analyze the very same piece of writing, Dorothy Parker's *Here we are*, from the standpoint of La Barre's phatic communication, one would have to examine what their anxious and resigned "Well"-s actually mean. The short story lends itself to this purpose perfectly because it largely describes the young lady's anxieties about finally finding a husband and going to the city whereas the young man is anxious about arriving at the hotel and finally doing the deed. This is an egregious simplification but may illustrate how different a light La Barre's concept could shine on the very same material if anyone bothered to finally take it up.

As it stands the author hopes to finish a similar treatment of the intellectual origins of La Barre's concept of phatic communication in the not too distant future, especially because recent searches have turned out a surprising possibility. Namely, while La Barre and Jakobson made their first attempts simultaneously and had a fully formed concept almost at the same time in the middle of the 1950s, it is not out of the question that the two are actually somewhat related. La Barre – an anthropologist, known for studying the use of psychedelic drugs in religious

ceremonies, now proposing a novel concept on the subject of human communication – generally fell on deaf ears. His concept had a very brief window of opportunity to make a mark in the late 1950s before Jakobson’s phatic function arrived on the scene and muffled even the smallest mumblings about it. Linguists generally ignored it completely. That is, with one significant exception – Charles Hockett, who took up La Barre’s concept early on and used it frequently in his writings. Coincidentally, Hockett was also very involved with Jakobson: the two quote each other often and one posthumous memoir reads, “Roman Jakobson once said, ‘It is very difficult for me to know what Hockett’s position on any question is... He changes his mind every day’” (Gair 2003: 610). It is possible that the phatic function, an orphan amongst Jakobson’s other functions, ended up in his scheme due to Hockett’s use of La Barre. This of course requires further careful study. Were it true, it would call for an almost complete overhaul of the early history of phatic concepts and likely make many of this thesis’ efforts nearly superfluous.

The author’s attempt to write a history of the concept of phaticity is therefore far from complete. Malinowski, Jakobson, and La Barre constitute merely the most original and influential thinkers in this realm, which by now spans a whole century and includes many eminent writers in various fields of study. There is much still left to thaw out from Malinowski’s original definition. Instead of abandoning it completely as some suggest, the author advises serious attention towards its language. Just as the words “social intercourse”, which were already an outdated expression by the time Malinowski used it, lead him to discover Ross, it is quite possible that many other odd words and phrases in his definition can be taken as cues to his borrowings and effectively lead one to find those unknown sources that have thus far eluded capture. Likewise, as the Hockett affair indicates, there may be influences that Jakobson employed that have not yet been uncovered and examined. Neither should one neglect the numerous early uses of Malinowski’s concept. Even between e.g. 1923 and 1973 there are literally countless notable uses that have not garnered the attention they deserve. These include, for example, Grace De Laguna, Ivor Richards himself who develops it admirably in his *Practical Criticism* (1929), Kenneth Burke, Samuel Hayakawa, Lee Irving, Marshall McLuhan, Gordon Allport, Erving Goffman, Philip Wheelwright, Roger Wescott, Dell Hymes, Edward Stankiewicz, Thomas Sebeok, and even the well-known writer Anthony Burgess, who for some unknown reason was very fond of the concept. The task ahead is almost overwhelming.

While Malinowski and Jakobson are not exactly household names, they are well known in anthropology and linguistics, and their phatic concepts have had a lasting influence on their

own respective fields of study, communication studies and semiotics overall, and the humanities and social sciences more generally. Malinowski's happy neologism, "phatic", and Jakobson's reformulation of it have become so successful that it frequently appears in new literature even without their names attached. Amongst the many new developments, one can effortlessly mention Julia Eliachar's *phatic infrastructure*, Victoria Wang's *phatic technologies*, and Vincent Miller's *phatic media culture* as examples of novel concepts that have a life of their own – a body of secondary and tertiary literature so immense that giving even a cursory overview of their achievements has become a sizeable task. Having dedicated almost a decade towards making sense of it all has made the author realize that he cannot go it alone. The summary of this thesis may conclude with a call to action – an invitation to anyone interested in the history of anthropology and linguistics to look into this emergent quasi-field of study called "phatics" and contribute towards writing its history and synthesizing its many modern offshoots.

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Rasmus Rebane,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) minu loodud teose FAATILISE OSADUSE JA FAATILISE FUNKTSIOONI MÕISTETE KUJUNEMINE, mille juhendaja on Silvi Salupere, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

autori allkiri

29.05.2023